शिवसूत्रविमर्शिनी

२३०९

2209
F. 56
Complete

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐ रुद्रदेवैर्नवर्गः समुदयति य
तैयत्र विश्रान्तिमूर्ध्वं यान्तं यस्य विश्वस्तावितमयमि
ययन्मयं विश्वमेतत् स्वाङ्कं यानेदृष्टेदोर्बलदशून
मयानुत्तरसंपदनन्तवैचैतन्यशाकरं तं जयति यदवि
लैहैतभासाहृदयात्म ॥ श्रीसमेजस्यमालेख्यहूनी
नामिहनत्वनः शिवसूत्रं व्याकरोमि गुर्वाम्नायवि
ज्ञानतः ॥३॥ इह कश्चिच्छक्तिपातोन्मिषन्महेश्वरभक्त
तिपरायणनेगीहृन्नाथवरदर्शनस्य नागवेध्यादिसि
द्धादेशनः शिवाराधनपरः पारमेश्वरनानायोगि
नीसिद्धसेव्यदायपवित्रितहृदयः श्रीमहादेवगि

शि॰
सू॰
१

शैमहामाहेश्वरः श्रीमान्वसुगुप्तनामा गुरुरभवत्
कदाचिदसावद्वैतदर्शनाधिवासितप्राये जीवलोके
रहस्यसंप्रदायो माविच्छेदीत्याशयतोनुजिघृक्षापरे
णपरमशिवेन स्वप्नेनुगृह्योन्मिषत्प्रतिभः कृतः य
थात्र महीभृति महति शिलातले रहस्यमस्ति तद
धिगम्यानुग्रहयोग्येषु प्रकाशयेति प्रबुद्धश्चासाव
न्विष्यंस्तां महतीं शिलां करस्पर्शनमात्रपरिवर्त्तनतः
संवादीकृतस्वप्नप्रत्ययीकृत्य इमानि शिवोपनि
षत्संग्रहरूपाणि शिवसूत्राणि ततः समाससाद । ए
तानि च सम्यगधिगम्य भट्टश्रीकल्लटादिषु सच्छिष्येषु

प्रकाशितवान् स्पंदकारिकाभिश्च संगृहीतवान्
तत्पारंपर्यप्राप्ताणि स्पंदसूत्राण्यस्माभिः स्पंदनिर्णये
सम्यङ्निर्णीतानि शिवसूत्राणि तु निर्णीयन्ते तत्र प्र
थमेनेश्वरभेदवादिप्रातिपक्ष्येण चैतन्यपरमार्थः
शिव एव विश्वस्यात्मेति ॥ चैतन्यमात्मा ॥ इहावेति
तस्य कस्यापि सत्त्वाभावाच्चितिक्रियासर्वसामान्यरूपे
ति चेतयते इति चेतनः सर्वज्ञानक्रियास्वतंत्रस्तस्य
भावश्चैतन्यम् सर्वज्ञानक्रियासंबंधमयपरिपूर्णस्वा
तंत्र्यमुच्यते तच्च परमशिवस्यैव भगवतोस्ति अना
श्रितान्तानां नान्यत्र तदृत्तित्वात् सत्यप्यपि नित्यत्व

शि॰
सू॰
१

2

मू

व्यापकत्वामूर्त्तत्वाद्यनेनधर्मेणात्मानव्यापिनित्यत्वा॰
दीनामन्यत्रापिसंभाव्यत्वादन्यासंभाविनः स्वातंत्र्यसं
वोत्कर्षीकारप्रदर्शनमित्यर्थमीत्वरमतिलेपनत्वेन
न्यमितिभावप्रत्ययेनदर्शितम् नदैतेनसाम्ना नवुन
रत्वः कोपिभेदवाग्यभ्युपगतोभिन्नाभिन्नस्वभावत्व॰
स्याचैतन्यैकजडत्वयानात्मत्वात् चिदात्मत्वेभेदानुप
पत्तेः चित्तोदयाकालाकारेखिद्धान्तिरेकात्वेत्यमा॰ द
नत्वेनासिद्धिश्चेत्यमानत्वेननतु चिदात्मभिर्भेदस्याथा
त्मशाकाषात् चिन्मात्रैकत्वात्मनास्वभावभेदस्या
घटनात् वक्ष्यमाणनीत्या व्यतिरिक्तमलसंबंधयो

त

गेनापि भेदस्याऽनुपपत्तेः ग्राह्यमलस्य सत्त्वेपि मुक्ति
दशायां तदुपशमनात् नानात्मवादस्यवत्क्रमशाकुप्
त्वान्मलसंस्कारसंभवेवाऽनादिशिवाक्कथंविदप॰
केषं वा मुक्तशिवाः संसारित्यवस्तुः इति यथोक्तैवैन
न्यमेकरूपत्वात्मेति नानात्मवादस्यानुपपत्तिः स्वविता
अथ वात्मा क इति जिज्ञासनुपदेशपाद्यमतिबोधयितं
न शरीरप्राणबुद्धिशून्यानि लौकिकचार्वाकवैदिक॰
योगाचारमाध्यमिकाद्यभ्युपगतान्यात्मा अपितु य
थोक्तचैतन्यमेव तस्यैव शरीरादिकल्पितप्रमातृपदे
ष्वकल्पितोहं विमर्शमयसत्यप्रमातृत्वेन स्फुरणात्

सि॰
सू॰
३
3

तथोक्तं श्रीमृत्युजिद्भट्टारके परमात्मस्वरूपेण सर्वोपा
धिविवर्जितम् चैतन्यमात्मनो रूपं सर्वशास्त्रेषु पठ्य
ते इति श्रीविज्ञानभैरवेऽपि चिद्धर्मा सर्वदेहेषु वि
शेषो नास्ति कुत्रचित् अतश्च तन्मयं सर्वं भावयन्भव
जिज्जनः इति एतदेव यत्नतः करणवर्णीयमिति कारिका
द्वयेन संक्षेपोपदेशप्रत्यभिज्ञाने गुरुणोपदिष्ट
म् श्रीस्पन्दे किं चैतदैत्यचैतन्यमुक्तं स एवात्मा स्वभा
वः ॥ चैतन्यस्वभावः अप्रकाशमानः ॥ विशेषाचोद
नाड्याभावरूपस्यापि विश्वस्य जगतो न ह्यचेत्यमानः
कोऽपि कस्यापि कदाचिदपि स्वभावो भवति चेत्यमा

नस्तत्स्वप्रकाशाविदेकीभूतत्वाच्चैतन्यात्मैव तदुक्तं
श्रीमद्दुच्छुष्मभैरवे यावन्नवेदकाएते तावद्वेद्याः क
थं प्रिये वेदकं वेद्यमेकं तु तत्त्वं नास्त्यशुचिस्तत इति
एतदेव युक्त्या सर्वं मयोन्मीवशतिकारिकाद्वयेन संगृ
हीतम् यत्तैश्चैतन्ये विश्वस्य स्वभावस्तत एव तत्सा
धनाय प्रमाणान्यथिवृत्तकमनुपयुक्तं तस्यापि स्वप्रका
शचैतन्याधीनसिद्धिकत्वात् चैतन्यस्य च प्रोक्तयुक्त्या
केनाप्यावरीतुमशक्यत्वात्सदा प्रकाशमानत्वात्
यदुक्तं श्रीत्रिकहृदये स्वपदा स्वशिरश्छायां यद्वल्लंघि
तुमीहते पादोद्देशे शिरो न स्यात्तथेयं वैन्दवी कला

ति योलेखितनमीहनेनस्यग्यापार्दैह्यषोखिरोनस्या
न्तेषेयमित्यत्रसंबंधः अनेनैवाशयेनस्पंदे यत्रस्थि
तमित्यादिनाउपक्रम्यतदस्तिपरमार्थेन इत्यनेनम
हताग्रन्थेनप्रकाशात्मकस्पंदतत्वरूपचैतन्यसवेदास्व
प्रकाशेपरमार्थसदस्तीतिप्रमाणीकृतम् यदिजीव
तश्चात्मनोविश्वस्यपरमशिवरूपचैतन्यमेवस्वभा
वस्तत्कथमस्यबंधइत्याशंकायांतदेवसंहितयेनत्र॰
याःकारयत्नेषपाठतःसूत्रमाह ॥ ज्ञानंबंधः ॥
इहाकृष्टमयाचित्स्वकाशाहीनितिरिक्तेनकिंचिदुपपद्यते
इतिमलस्यापिकासत्तोकोहस्वातन्त्र्येरथकात्वस्यादि

त्रिभेदवादोक्तशक्तिक्रियापरिहारेण मलमज्ञानमित्युक्तिसं
सारांकुरकारणमिति अज्ञानाद्बध्यते लोकस्ततः सृष्टि
श्च संहृतिरितिश्रीमालिनीविजये श्रीसर्वाचारोक्तस्थित्या
यः परमेश्वरेण स्वस्वातंत्र्यशक्त्याभासितस्वरूपगोपना
रूपया महामायाशक्त्या स्वात्मन्याशाकल्येनाभिन्नात्मभू
त्रिमायाप्रमातृते संकोचोऽवभासितः सएवशिवाद्यभेदा
ख्यात्यात्मकाऽज्ञानस्वभावो पूर्णम्मन्यतात्मकाणवमल
सतत्त्वः संकुचितज्ञानात्मावबंधः यथाचव्यतिरिक्तस्य
मलस्यानुपपन्नत्वं तथास्माभिः श्रीस्वच्छन्दोद्योते पंचम
पटलांते दीक्षाविचारे वितत्य दर्शितम् पंचकृत्यार्थी

शि॰
सू॰
५
5

निजाखण्डाद्यासमर्थस्येतिकारिकाभागेन सङ्गृहीतः
एवमात्मन्यनात्मनाभिमानेन रूपाख्यातिलक्षणाज्ञा
नात्मकेनानेन केवलेवेधोयावद्‌नात्मनिशरीरादा॰
वात्मताभिमानात्मकमज्ञानमूलेनानमपिवेधएव
एतस्यपराभूतरसापायइतिकारिकायांसङ्गृहीतमेवं
चैवनमाह्वेनोक्तम्॰ यत्किंचिन्त्यानेष्यात्मकेरूपेनच॰
चिदात्मनिनापिस्यात्तेष्वापिष्यात्मविज्ञानाकलवदस
लः शून्यतामात्रात्मनारूपेण स्यात्तेष्वपिदेहादाव
वैथरूपेणानात्मन्यात्मनाभिमानात्मनारूपेणहिमका
रमाणवंमलमनेन स्वरूपेणस्तविनम् नउकंश्रीमत्

भित्तायाम् स्वात्मव्याप्तिर्बोधस्य स्वात्मव्याप्त्यावबोधना हि
धाणवं मलमिदं स्वस्वरूपापह्नानिरिति किमीदृगाणवम
ल्लात्मैवं वेधनेत्याह योनिवर्गः कलाशरीरम् वेधश्च
तुर्वर्णे योग्ये योनिर्विश्वकारणस्य मायायाः संबंधी वर्गः सा
न्तात्मा रेयवर्गेणं च तदेतत्कोदेह भुवनाद्याधारेभी किंचित्कर्ते
न्वायात्मककलादितत्त्वस्वरूपसमूहः तद्रूपं मायीयम्
तथाकलयति स्वरूपावेशेन तत्तदकल्पपरिच्छिन्नं तनोतीति कला
व्यापारः शरीरं स्वरूपं यस्य तत्कलाशरीरं कार्ममलमपि वेध
इत्यर्थः एतदपि निजाज्ञ्याः समर्थस्य कर्तृत्वेऽभिलाषित
इत्यनेनैव संगृहीतम् यथा चैतत्तथास्मदीयात्स्पन्दनिर्णयाद

त

वबोद्धव्यम् एषां च कलादीनां किंचित्कर्तृत्वादिलक्षणं १
स्वरूपमाणवमलभित्तिलग्नं तु सामान्यावारकतया मलत्वेन सि
द्धमेव यदुक्तं श्रीस्वच्छन्दे मलप्रध्वस्तचैतन्यं कलाविद्यासमा
श्रितम् रागेण रञ्जितात्मानं कालेन कलितं तथा नियत्याय
मितं भूयः पुंभावेनोपबृंहितम् प्रधानाशयसंपन्नं गुणत्रय
समन्वितम् बुद्धितत्त्वसमासीनमहंकारसमावृतम् मनसा
बुद्धिकर्माक्षैस्तन्मात्रैः स्थूलभूतकैरिति कार्ममलस्याप्या
वरकत्वं श्रीमालिनीविजये प्रदर्शितम् धर्माधर्मात्मकं कर्म
सुखदुःखादिलक्षणमिति तदेतन्मायीयं च कार्मं च मले भि
न्नवेद्यप्रथात्रैव मायाख्यं जन्मभोगदम् कर्तर्यबोधे कार्मं च

निश्रीमत्वमितथात आणवमिति किंसंकुचितविशिष्टज्ञा
ननैवैवाक्रमम् अथ कथमस्याज्ञानात्मकज्ञानयोनिवर्ग
कलाशरीररूपस्य त्रिविधस्य मलस्य बंधकत्वमित्याह ज्ञा
नाधिष्ठानं मातृका   यदेतत्त्रिविधमलस्वरूपमुक्षणस्य॰
न्यताभिन्नवेद्यप्रथाशुभा॰ शुभवासनात्मकविविधज्ञानरू
पमुक्तम् तस्यादिक्षान्तरूपा ज्ञाता मता मातृका विश्वजननीत
नसंकुचितवेद्याभासात्मनो ज्ञानस्य स्थूलोऽस्मि कृशः स्थू॰
लोवास्मि अग्निष्टोमयाज्यस्मि इत्यादि तत्तद्विकल्पक॰
सविकल्पकावभासपरामर्शमयस्य नन्तद्वाशाकशाद्वानेव   व१
यद्वारेण शोकस्मयहर्षरागादिरूपतामादर्धता केवेधवित्ति

शि॰ सू॰ २ मध्यस्थ्याख्यमलपाशावलंबिकाः पीठेश्वर्यो महाघोरा मो
हयंति मुहुर्मुहुरिति श्रीतिमिरोद्घाटप्रोक्तनीत्या वर्गकला
द्यधिष्ठातृब्राह्म्यादिशक्तिश्रेणीशालिनीश्रीसर्ववीराद्या॰
त्रि॰ गमप्रसिद्धलिपिक्रमसंनिवेशोत्थापिकाः अम्बाज्येष्ठारौद्रीवामा
ख्यशक्तिचक्रानुविनाशक्तिरधिष्ठात्री तदधिष्ठानादेव स्वत
द्वभेदात्मसंधिवेधनात्मलमपलब्ध्यविश्रान्तीनि निवर्त्तिभिताः
न्येव तानानीति श्रीकैवेधावेधकत्वोक्तिः एतच्छब्दराशि
समुत्थस्येति कारिकायां स्वरूपावरणे चास्य शक्तयः सततो
त्थिता इति च कारिकया संगृहीतम् ग्रंथेन तु यमसूत्रोपाय
उपेयविश्रान्तिसतत्त्वमादिशति उद्यमो भैरवः योयं प्रसरद्रूपा

याविमर्शमय्याः संविदोऽगित्संकुलनात्मकपरप्रतिभात्म
जनरूपउद्यमः स एव सर्वशक्तिसामरस्येनाशेषविश्वभरित
त्वात्सकलकल्पनाकलंककवलनमयत्वाश्च भैरवात्मकस्व
स्वरूपाभिव्यक्तिहेतुत्वाद्भक्तिभाजां मनसि भावितत्त्वावधानध
नानोज्जायमानः स्वरूपदिष्टं भवति उक्तं च श्रीमालिनीविजये अ
किंचिच्चिन्तकस्यैव गुरुणा प्रतिबोधितः जायते यः समावेशः
शाम्भवोसावुदीरित इति अत्र हि गुरुणा प्रबोधन इत्यत्र गुरुतः ति
स्वस्मान्न निबोधत इत्यप्यत्र गुरुभिरादिष्टः श्रीस्वच्छन्दे
प्युक्तम् आत्मनो भैरवं रूपं भावयेद्यस्तु पुत्रकः तस्य संजातः सि
सिद्ध्येतीति भावनं संवेत्तर्गुर्वोर्येन्द्रतापदविमर्शनमेव पत
र्यौ

स्य एकचिंताप्रसक्तस्य यतः स्यादपरोदयः उन्मेषः स तु वि
ज्ञेयः स्वयं तमुपलक्षयेदित्यनेन संगृहीतम् एवं क्रमिति पर
प्रतिभोन्मेषावष्टम्भोपायिकां भैरवसमापत्तिमस्तानवेद्यग्र॰
ग्रामैकेहन्ते प्रदर्शयन्नन्यतामशेषस्य कल्मषं संहृत्यानमपि प्रशान्त
भेदास्तं भवतीत्याह शक्तिचक्रसंधाने विश्वसंहारः यथोक्तप
रप्रतिभोन्मज्जनात्मोद्यस्तात्स्वभावो भैरव उक्तो स एवोत्तल
तवहिहृष्टात्मनया निःशेषशक्तिचक्रक्रमाक्रमाक्रमि
एतातिक्रान्तक्रमाक्रमातिरिक्तानिकनत्वभयात्मतयाप्यभि
धीयमानानाप्यनेन तद्रूपातुन्नरापरास्वातंत्र्यशक्तिः कात्यस्वि
यथास्वभिन्नो वा स्वोल्लासा स्वपूर्तिपरप्रमात्रविश्रान्त्येनम्

श्रीमत्सृष्ट्यादिशक्तिचक्रस्फारलालनाक्रीडैषमादर्शिता
नस्येतदाभासितस्य शक्तिचक्रस्य रुद्रस्यास्याघास्वातनी॰
न्यायसंधानं यैव्याविनक्रमविमर्शनेतस्मिन्सतिकाला
ग्न्यादेश्वरमकालानस्यविश्वस्यसंहारोदेहात्मतयावाह
नयाचावस्थितेस्यापिसतः परसंविद्वह्निसाद्भावोभवती
त्यर्थः उक्तंचश्रीभर्गशिखायाम् सृष्टंचकालंचकलाक
लापंविकारजालंशनिपत्त्रिसात्स्यम् एकान्स्यनानात्मवि
कल्पजालंतदासर्वंकवलीकरोतिइति श्रीमहीनावला
वपि यत्रसर्वंलयंयोतिदह्यतेनतत्त्वसंचयाः तांचितिंपश्यका
यस्थांकालानलसम[illegible]भामिति श्रीमालिनीविजयेपि उक्ता

त्ति

शि॰
सू॰
५
१

रहितेन वस्तुचैतन्यस्यैव विवितत्वात् ये समावेशमाप्नोति शङ्कः
सोऽत्राभिधीयत इति उक्तमेतद्देवभगवान्निरूपितं च एतच्च संक्षे
तवस्तोपासयाभिव्यक्तिमायातीति नाधिकमुक्तमिति नश्च
एतद्देवयस्योन्मेषनिमेषाभ्यामिति यदा त्वेकत्र संरूढ इति
वमथ्यमत्रामप्लोकाभ्यां सङ्गृहीतम् एवमुपसंहरन् विश्व
स्य न समाधिव्युत्थानभेदः कोपीत्याह जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तभे
दे तुर्याभोगसंभवः समनेन रजनिट्ट पतिष्ठमानानां जाग्रत्स्व
प्नसुषुप्तानां भेदेनानारूपे पृथक्त्वावभासे उद्यमो भैरव इति
लक्षितस्य तस्य रंजनात्मनः सर्वदशासु तस्य तुर्यस्य चर्याभोग
ग्रस्य मत्कारस्तस्य संभवो नित्यमेव ततः चमत्काररमयत्वेनोक्त

महायोगगुरुकस्य भवतीत्यर्थः केचित्तु भवन्ति ते विदितविश्व
श्वार्थपदेति एतञ्च यथेन्दुः शुभ्रसंकाशः समन्तादवभासते ॥
शुक्लादनसमूहेन जगदालादयेत्तथा तद्वदेव महायो
गीयदापर्यटन् सन्नृहीः तानेन्दुकिरणैः सर्वैर्जगच्चित्रं समलक
म् शुक्लादयेत्समन्ताद्रवीथ्यादिशिवान्तकम् इति श्रीचन्द्र
तानेन्नागरास्तत्र योभोगमयं च महायोगिनो दर्शितम् स
देनञ्जागरादिविभेदेपीतिकारिका सं टन्तीतम् एतञ्जोत
हारिद्वयेत्समयेषु लक्षयति तानेनाप्यत स्वसंवित्कं ८ अ स्पः १
विवेको मायासेतुः सम् सर्वसाधारणं च विषये वा तेनेन्द्रिय
जेतानेलोकस्य जाग्रज्जागरावस्था येन मनोमात्रजन्माग्र

साधारणास्यैविविधाविकल्पाः स एव स्वप्नः स्वापावस्था न
स्यैवं विषयविकल्पप्रधानत्वात् यस्त्वविवेको विवेचनाभा
वोऽख्यातिरेतदेव मायारूपं मोहमयं सौषुप्तम् सौषुप्तेऽलत्तय
तामसंगाद्गतत्तुयायामायायाश्चापि स्वरूपं श्रुतम् इत्येवं हृ
श्रीनाथपूर्णेन लक्षणेनति स्पष्टविज्ञानागमादिद्दष्टाउ स्वरूपम
मीतिनिर्दर्शितम् तथा जाग्रत्स्वप्नयोरपि चित्तप्रथमसवि
कल्पकत्वानेसाज्जाग्रता येन तत्रविकल्पाः स्वप्नः तथा
विवेचने सौषुप्तम् सौषुप्तेऽप्यपि विकल्पानसंवेद्यन्ते तथा
पि तत्त्वविविक्तायां तथोचितमायाप्रज्ञानामिव तदनेनाऽसं
स्कारकल्पविकल्परूपलक्ष्यचितः स्वप्नोऽप्यस्याव किंचयो

गयभिप्रायेण प्रथमं तत्तद्द्वारेणानुरूपं स्तानं जाग्रत् ततस्तत्स्वप
यमवाहहृपाविकल्पाः स्वप्नाः ग्रा[?]ग्राहकभेदासंवेतनत्तूप
सुसमाधिः सौषु[?]मिति त्वनयावाचोऽनुत्तरास्पर्शितम् अत एव
श्रीस्पन्दशास्त्रे जाग्रदादीनां परस्परानुवेदकत्वेनापि वभिप्रा
येणापि जाग्रज्जाग्रदेव च स्वप्नादेः सुषुप्ताद्वैत्यादिना भेदेन त्रि
विधः एवं लोकयोगयनुसारेण व्याख्यातेनाजाग्रदादित्रयेण शक्ति
चक्रसंधानात् हृदयसंहारेण यस्तनुयोगो मागमयत्वमभेदव्या
प्त्यात्मके स्फुरति एतद्द्वारापि रोहणं तनुर्यातीते पूर्णेऽहं चेतन्य
मात्रिधान त्रितयभोक्तावीरेशः एतज्जाग्रदादित्रयशक्तिचक्रा
नुसंधानशून्यानां तु योनेदाहत्वेरितेयत्स्नत्यरामशीतं प्रवेशम्

पि॰ सू॰ ११

कर्षाद्विगलितभेदसंस्कारसमावेशरसप्रवाहमयमेवप-
श्यति सचिन्तयस्यास्य भोक्ताचमत्कर्त्ताः तएवविशुद्धधाम-
स्तुयद्वात्म्येभोक्तायख्यप कीर्तितः वेद्यैनऽभयेयस्तुभुंजा-
नोनसलिप्यते इतिनीत्या निःसपत्नस्वात्मसाम्राज्योषेप
समावेशपरिपूर्णात्मभैरवसमावेशवशान्नोवीराणांसिद्धियोगि
नीश्वरःस्वामी श्रीमन्मथानुभैरवसमझानुप्रविष्टोमहाप्राये
कुच्यते यस्त्वेवंविधोनभवति सज्ञागरायवस्यामिर्डुमा
नोलौकिकःपशुरेव योगपवीमोधागमनारूढो नवीरेश्व
रोपित्तमूढपवेस्तकेभवति पतञ्जयोगीस्वस्तूहयोगीतम
स्तूहगतिचारिणस्सरवस्तूदपदेशकःस्वस्तूरसमन्तादग्मेदिति

ग्रादिनाडीस्वच्छंदादिशास्त्रेषु विततप्रदर्शितम् स्पंदेपि त
स्योपलब्धिः सततंचिपदाभ्यभिचारिणीत्यादिकारिकयात
त्रूसंगृहीतम् किमस्यमहायोगिनः काश्चित्समाधिरोहण
न्यासप्ताभूमिकाः संति याभिस्तत्त्वैर्हुवर्तिनीभूमिर्लक्ष्यते
संतीत्याह विस्मयोयोगभूमिकाः यथासातिशयवस्तुद
र्शनेकस्यचिद्विस्मयोभवति तथास्यमहायोगिनोनित्यंतत्त्व
दैयावभासावमर्शाभोगेषु निःसामान्यातिशयनवनवच
मत्कारचिद्धनस्वात्मावेशावशात्स्मेरसेरस्तिमितविकसित
समस्तकरणचक्रस्यायोविस्मयेनवष्टिज्ञानेदेस्वात्मनि अ
परितृप्तत्वेनमत्कृभेदराश्चर्यमानतानतापवयोगस्यपरत्वेनै॰

शि॰ कस्य संबन्धिन्यो भूमिकास्तद्ध्यारोहविश्रान्तिस्तवकः परि
सू॰ मितात्मभूमयो नेनकेरविहायनभवहूनयः तत्रकेश्रीजलश
१२ कै आत्मा वैचात्मतास्तोतायरा भवतिसाम्यकैः तत्राविस्मय
12 मात्मावैआत्मा स्वयं पश्यतिशति एतत्स्थानमधिष्ठानस्वभावेन
स्वभावमवलोकयन स्मयमानइवास्ते यस्तस्यैव जगस्थितिः
जगतशति कारिकयासङ्गृहीतम् ईदृग्योगभूमिकासमापन्नस्या
स्य इच्छाशक्तिरुमाकुमारी योगिनःपरमभैरवतो समाप
न्नस्येच्छासाशक्तिरुमा पैवपारमीश्वरीस्वातन्त्र्यरूपासाकु
मारी विश्वसर्गसंहारक्रीडापरा कुमारक्रीडायामितिपाठात्
अष्यवक्रभेदोमायापिकामात्मभूमिकामारइति अतुद्धिमयमसरो

करोति तच्छीलाकुमारी कुमारीव परानुपभोग्यायेकै
कान्ते न स्फुरन्ती ग्रन्थवाच यथैवाकुमारी परिहृतस
र्वसंगामेदृश्वरैकान्त्यसाधनाराधनाय नित्योद्युक्ता तथैवं
वास्य स्फुरत्स्वरूपमिति स्वयमेव पाठो दृष्टा व्याख्यातस्य ग्र
न्थे स्वशक्तिरूपमिति पठितव्या तात्तानाक्रियायेहोस्याः प्रकर्षो व्या
कृतः एवं न लौकिकवदस्य योगिनः स्थले क्वापि हृदपराश
क्तिरूपैव सर्वेजाग्रति हृता तदुक्तं श्रीस्वच्छन्दे सा देवी सर्वदेवी
नां नामरूपैस्तु तिष्ठति घोरमायाशतिस्पृता कुमारी लोक
भाविनीति श्रीसूर्येन्द्रभट्टारकेपि सा समेल्का परापराशक्तिः
शक्तिरुक्ता स्वभावजा वक्रे हृद्ये वपितेयाः रश्मिरूपा रवेरिव

शि॰ सर्वस्यजगतोप्यपिसाक्षाक्तिःकारणात्मिकेति नदेतन

स॰ नश्रीक्षानोदनस्यायेषेरकत्वेनवर्त्तते अपिवात्मवलस्य॰

१३ शीतस्फुरणरूपतत्समोभवेत्‌इति कारिकयाभंग्यप्रतिपादितं

13 देहशास्यमेरूपस्य हृषोपारीरस्म्‌ यदहंपेयवाहस्याभ्यंनरेवा

त्या॰ ननुस्त्रवेसहृत्मिदमिति सदाशिववन्महासमापतिस्त्वाग

कल्पमसत्स्फुरति नमेदेतु शरीरंचदेहधीशालक्ष्मवरू

पेनीलादिवहृष्याम्‌ ननपञ्चवद्भूतनयाभाति पवेदेहे॰

वासेवसर्वगास्यमयराणुरसवदविभेक्षेवप्रतिपत्तिर्भवति

यो यथेक्षविताानभैरवे जलस्येवोर्मयोवह्नेर्ज्वालाभंगाप्रभा

रवेः ममैवभैरवस्यैताविश्वभंग्योविनिर्गताइति यतञ्चमो॰

मैव भोग्यभावेन सदा सर्वत्र संस्थित इत्यनेन संगृहीतम् । य
च्चेदं सर्वस्य हृदयस्य शरीरं तथा शून्यान्तस्य शरीरस्य हृदयनत्थै
कद्रूपप्रकाशनशुक्रम् नैनद्दृष्टमपि त हृदये चित्तसंज्ञा
ह्याः हृदयस्वापदर्शनम् विश्वप्रतिष्ठास्थानत्वाच्चित्तप्रकाशो
हृदयम् तच्चित्तसंज्ञाह्वाच्च लतनुत्तमल्लदेकाग्रभावनात् ल,
हृदयस्य नीलदेहस्यालघ्वात्मनः स्वापस्य चेतन्यभावरूपस्य
स्वत्यस्य दर्शनेन्स्य ग्राह्यग्राहकविभेदेन यथावत्स्वागक
त्वनयाप्रकाशने भवति चित्तप्रकाशतामभिनिविष्टमानेः
हि चित्तेन तदाकृतिमेव विश्वं पश्यति तत्त्वकेन्द्रीविस्तानभैरवे ॥
हृदयाकाशे विलीनतत्त्वः परमसंपुटमध्यगः अनन्यचेताः सु

स

शि॰ सू॰ १४ भगैवं सौभाग्यभाग्ययाहितिनिपरं स्वं सौभाग्यं विश्वेश्वरताप

त्तिः तत्रहन्निसमापत्त्रयोगिनश्रुहि स्वप श्रीस्वच्छंदेपि सच

सर्वेषुश्रुतेषु भावनैवंहित्तेच्छुच्च स्यात्ते जगमैवच वेननाचेत

15 नैस्थितम् प्रधानेत्याप्यसर्वेतत्सामरस्येन संस्थितमिति ॥

स्पंदेत तथाभासात्म यथिष्ठानात्सर्वशैवमविष्यतीमनेनेतसं

गृहीतम् अत्रैवोपायांतरमाह श्रुडनलसंधानात्पश्रुशक्तिः

रम श्रुडनलंपरमूलिशब्दात्मनयदाविश्वमत्रसंधत्तेनस्ययमेवन

दिति तदाविद्यमानापश्चात्ममेवेयपशक्तिर्यस्यनाहृणयेसदा

शिववद्विश्वस्यत्नगतःपतिर्भवति तडुक्तंश्रीलक्ष्मीकौलार्णे

वे दीक्षासिद्धौ नवेयप्राक्ताःप्रत्ययाःस्तोभपूर्वकाः संधानस्यैव

नैरविकल्पानार्हंतियोऽशीघ्र श्रीविज्ञानभैरवेन सर्वदेहं
विमर्शेऽहिंजगदात्मपरिभावयेन युगपन्निर्विकल्पेनमनसा
इ परमोद्भवइति नदेनहितिवाक्यस्यसंविति:श्रीशानेनाविर
लेजगत्सेन्नतेशुक्रोजीवन्मुक्तोनसंशयइतिकारिकार्थसंशून्ही पश्यन्स,
नवान ईद्दशानुरूपस्यास्य वितर्कस्यात्मस्थानम् विश्वात्मा
शिवएवास्मीतियोवितर्कोविचारएतदेवास्यात्मस्थानम् तदु
क्तंश्रीविज्ञानभैरवे सर्वज्ञ:सर्वकर्ताचव्यापक:परमेश्वर: सएव
गाहंशैवधर्मेइतिदार्ढ्याच्छिवोभवेदिति स्पंदेप्ययमात्मनोऽर
हस्मन्वैनेनतदुक्तं नत्वस्यात्मनोयद्रहस्यंयद्दोतानमेनदेवयदि
स्वात्मकशिवाभिन्नत्वमेवोपपत्तैविवक्षत: किंचास्य लोकानंद:

शि॰
सू॰
१५
15

समाधिसुखम् लोक्यत इति लोको वस्तुग्रामः लोकयतीति
च लोको ग्राहकवर्गः तस्मिन् स्फुरति सति ग्राह्यग्राहकसंवि
त्तिः सामान्या सर्वदेहिनाम् योगिनां तु विशेषोयं संबन्धे सा
वधानता इति विज्ञानभट्टारकनिरूपितनीत्या प्रमातृपद
विश्रान्त्यवधानेनास्य चमत्कारमयो य आनन्दः प्रथते तदेवास्य स
माधिसुखम् तदुक्तमनेनैव सर्वं जगत्स्वदेहं वा स्वानन्दभरि
तं स्मरेत् युगपत्स्वामृतेनैव परानन्दमयो भवेदिति एतच्च
रह केवाष्टनवाभिरित्यत्र तेन संगृहीतवान् ग्रन्थे च परस्य स्वा
त्मारसस्य समाधिसुखत्वं तदेव तन्नाहरणमेव लोकयतो लोका
नामानन्दसंक्रमणगुरुत्वास्वानन्दाभिवृद्धि पर्यवसा भवति
यि

एतदशिवश्रीवैरलानग्रंथेनमातृकेनलसंवादस्य ग्रथेहं
गस्यवोगिनोविभूतियोगादर्शयति शाक्तिसंधानेशरीरोत्प
त्तिः रक्कुशाक्तिलमाकुमारीति लक्षणयास्यशाक्तिलका
लामेवयत्नानुसंधनेदार्ढेनतन्मयीभवति तदानहंसीना
मयत्याभिमतंनशरीरगुत्पद्यते तदुक्तंश्रीशस्त्रनयमहार
के ततःप्रवर्ततेशक्तिर्लक्ष्यहीनानिरामया रक्कुमानुवि
तिर्दिष्टातानत्र्याक्रियात्मिकेतिउपक्रम्य सायोनिःसर्वभूता
नांशक्तीनांवाम्यनेकधा श्रग्नीषोमात्मिकायोनिर्लस्यास
र्वंप्रवर्ततेइति शक्तिसंधानमाहात्म्यंश्रीलक्ष्मीकोलार्णवे
नसंधानेविनारीलानसिद्धीनोचसाधनम् नयंयोमतशक्ति

शि॰
भू॰
१६

श्री

16

श्चनयोगाकर्षणेनतथा इत्यादिनाप्रतिपादितम् एतद्ये
ष्ठुभयोर्निरोधनानात्रितोयोन्हृदिस्थितान् सोमसूर्यौ
दयं कृत्वा संपादयति देहिनः इत्यनेन संहृतीनम् देहिनो॰
ना॰ देहवासनस्य योगिनो हृदिस्थितान् यो सलनरपूर्वति
मोलातिवृणोधाता महेश्वरः प्रकाशानेदानान यासोम
सूर्यद्वयवाहानीलनेनवेसोमसूर्यसामरस्यात्मनः शाके
तदयं कृत्वा वहिरेवत्वेनतामासाद्य संपादयतीति स्वस्मा॰
र्येत्तथास्वमेवाभीष्टार्थानित्यनेन श्लोकप्रतिपादितस्वमता
नन्यप्रतिहतानेयोजितइति संदर्शितये मयैव दर्शितम् ॰॰
न्यात्रुप्पस्पयणाभिलषताः सिद्धयपनमाहात्म्यनेवबद्देतनइ

स्यादत भूतसंघातभूतसूक्ष्मकारणविषयसंघाताहः भूतानिश
रीरग्रामलभावागामकानितेषांकुचिदाप्यायनार्थे संघाते
परिपोषणम् आध्यात्मुपशमो देहस्थयोः शरीरादेर्विशेष
स्य देशकालादिविप्रकृष्टस्य च विषयस्य संग्रहोत्तानविषयी
कार्यत्वादिके स्वस्वेतरक्रियाक्रिसंघाते सतिजायते पुनश्च स व
र्वांगमेषु साधनाधिकारेषु इति नरदेवस्पर्दे ३ र्बलेपिनरा
क्रमस्थैर्यतारकार्यं प्रवर्तते आकाशादृस्थूलभूतानां चतत्पोषणानि
वृष्टुलानदति एतानिविलेहिकादेहेतत्स्पाशानाततःस्थितः
तत्त्वमेषांवृत्तिलंबेतूकुरसास्यादृहेहेतुकानि यथाहृदयोस्ततेह
हः सावधानेपिचेतसि भूयः स्फुटनयोभातिसवलोयोग
तः

शि॰ सू॰ १७

17

भाविनः तथापि न स्वरमार्थेन येन यच्च यथास्थितं तत्त
थाबलमाक्रम्य न विरामं शंकते इति आदिना विभूतिसं
देशोपपत्तिके रश्मिनम् यदा नमितपाकीरनमिलद्ध्यान्वि
ध्यानस्थ त्यात्मिकत्वितदास् ॥ शुद्धविद्योदयाच्चक्रेश त्व
त्वसिद्धिः वेद्यास्पृश्यावोल्लंघ्यायपराशक्तेः संथैवतदाह
मेव सर्वमिति शुद्धविद्याया उदयात् विश्वात्मकस्वशक्ति
चक्रेशत्वरूपमाहेश्वर्यमस्यासिद्धति तदुक्तं श्रीस्वच्छन्दे ॥
तस्मात्सा तु परा विद्या यस्माद्ध्यानविधेन विंदते सोऽगु
णपत्सर्वेज्ञातादिगुणान्परान् वेदनानादिधर्मस्य परमात्मत्व
बोधना वर्जनापरमात्मत्वेन तस्माद्धि येति सोच्यते तथैव्या

धेनयेनेनः परं परमकारणम् परस्मिन्नेनसिद्धकेनच
स्यः शिवतोऽन्नेरिति नटेनहि हृत्तमेव सर्वाघोन्यदाद्या
प्यावतिष्ठते नटाकिंबडनोकेनखगमेवावमान्स्यनेश्म
नैनेव संगृहीतम् यदानन्दात्मकाम नाम वैचित्र्यनितदाश २१
मन्तान्दतानुसंधानात्मकवीर्यानुभवः परामृशारिकारूपा
संविदिच्छाशक्तिमयमुत्पलस्तनमेयपर्यन्ते विश्वसंतीर्णेव
रीतक्रादिशेषवाह्यवनैकात्वस्वच्छत्वनाहन्तत्वगंभीर
त्वादिधर्मयोगात्मकत्राऽन्दरलस्यानुसंधानादन्तर्मुखत्वेनयाना
रतेनतदात्म्यविमर्शनाहम्समात्मस्वशक्तिराशिस्फाराम
केयराहन्ताविमर्शमयस्य मंत्रवीर्यस्यानुभवः स्वात्मरूपत

यास्फुरत्तेभवति अतएवश्रीमालिनीविजये यास्याश
क्तिर्जगद्धात्रीत्युपक्रम्येच्छादिप्रसृत्वजगतेन्यचाप्यद्रद्
रूपतयामातृकामालिनीरूपतामश्नोषविषमयीपाक्षे
प्रदर्शय ततएवमेवोद्धारोत्तरशास्त्रैनमतिपरैवशक्तिर्मेदाकद
लनस्तरनुसंधानान्मातृकामालिनीसतन्त्वमेववीर्यान्
भवतीतिश्रुक्रम्भुक्रम्य पतदेवतत्राक्रम्यछलमेवाश्रयाद्यु
नत्वाभंग्याप्रतिपादितम् नदेवंवैतन्यमात्मेत्युपक्रम्य न
त्वानंत्यावभासितनदस्त्यातिमयंसर्वमेवबंधयंयत्याकोत्यु
मात्मकभैरवसमापत्तिः अथामयंतीविश्वंत्वानेतत्प्रश्नमयं
करोति सर्वोऽयमिद्धीमेदवीर्यानुप्रवेशात्ताः दत्तानीतिसा

भवोपायप्रथनाम्नायं प्रथमोन्मेषकः अथ तन्मध्ये शाक्ति
स्वरूपप्रकटनसंज्ञां भवस्वरूपस्य यः क्रमस्तां मन्त्रार्थेनाभिव्याप्ते
तिशिवम् २२ इति श्रीशिवसूत्रविमर्शिन्यां शाम्भवोपायप्रकाशनं
प्रथमोन्मेषः ॥ ॐ इदानीं शाक्तोपायः प्रकाश्यते तत्र शा
क्तिः मन्त्रवीर्यस्फारस्वरूपेति प्रथमोन्मेषान्ते सूचितेन तत्स्वरूपवि
वेचनपूर्वः संक्षेपेणान्तरमातृभूमातृतामेव स्वरूपेणावतिष्ठ
ति चित्तं मन्त्रः चेत्यते विमृश्यतेऽनेन परं तत्त्वमिति चित्तं पू
र्णस्फुरत्तासतत्त्वप्रासादप्रणवादिविमर्शरूपं संवेदनम् तदे
व मन्त्र्यते गुप्तमन्तर्भेदेन विमृश्यते परमेश्वररूपमनेनेति कृ
त्वा मन्त्रः अत एव च परस्फुरत्तात्मकमननधर्मात्मता भेदमय

पि॰ संसारप्रशमनात्मकं ज्ञानधर्मता चास्य निरुच्यते अथ
सू॰ चेमं देवेनाविमर्शपरत्वेन प्रोक्तं नत्वा मरस्य मारानथकवि
११ नमेवमेव: न तु विविच्य वर्णसंचहुनामात्रम् नतु के श्रीम
19 द्वेतानेतानुरे प्रज्ञार्थमालक्ष्य संज्ञानमेवाशुपितान्वितु:
मोदिनारेवगंथवीमिथ्यातानेनगर्विनाऽतिः श्रीनेच
सद्भावेपि संज्ञालंजीवश्चनानुयास्वनाधाकिरेवाया न
याहीनावगारोहे निष्फलाशरस्त्रवत श्रीकंठोयसेद्धिः
ध्यं ३ नायानुरूपथमेव: रूपमेवमीनसिद्धातिकलावत सानश्र्व
मिदंसर्वमनयाख्यानेवसिध्यतीति उक्तमेवनशुस्पष्टे नताराध
कविज्ञेननेनैनेशीवधमिलाइनिभंगपश्नतियादिनम् अस्पव

प्रयत्नः साधकः यथोक्तरूपस्य मंत्रस्यानुसंधि साध्य
मोक्षेछावहं भ प्रयतनात्मा हृतकोयः प्रयत्नः स एव साध
कोमंत्रयितृत्वं देवतानानात्मपदः तदुक्तं श्रीमंत्रसद्भावे
आभिषेकं तथा तस्यः सेप संप्रमाकृतिः सिद्धे त्रिसाक
र्षयेयदुहृहेषोनसहृजेनतत् तद्देवहृद्योगीशमनोबिंदुवि
कर्षयेत् यथाशरीरं धनुसंस्थायत्नेनानाकृष्य धावति तथा
बिंदुं वैगतोरे हृतस्थारेतेव धावतिरिति अन्यत्रापि तदुक्तं
समद्भावइति अत्र हि तदुदक्रान्तकतिर्जो योगबलेन योगी
शमनः कर्मबिंदुं विकर्षयेत् परप्रकाशतो प्राप्यैरिति ।
तथा बिंदुः परप्रकाशः अकृतको यं स्वनात्मनो स्वारेलपा

शि॰ सू॰ २॰

20

यतिप्रसरन्तीत्यर्थः यतस्तुसंदेहे अयमेवोदयस्तस्यैवप्रस्थापि
चेतसि तदात्मतासमापत्तिरित्युक्तः साधकस्यैवेति अनेनोक्तम्
इह यासाधकसाध्यस्यमंत्रस्य हृदैवीपत्तिमंत्रवीर्यं लभयति ॥ वि
द्यानारीत्वसत्तामंत्ररहस्यम् विद्यापराहृद्यप्रख्यानारीत्वस्वरूपं
स्वसविद्यानारीत्वभगवोयाहृत्तापितस्यैव्यानसत्ताःश्शवविद्याभेद
मयमूर्त्तिहृविमर्षात्मास्फुरत्तासामंत्राण्येव हृदस्यउपनिषत् यत्
केश्रीतंत्रसद्भावे सर्वेवर्णात्मकामंत्रास्तेच शक्त्यात्मकाः प्रिये शक्ति
स्तुमातृकाज्ञेयासाचज्ञेयाशिवात्मिकेति तत्रैववायमर्थोस्तिरह
स्योपिवित्तत्वस्फुरीकृताः तथाच तत्रान्तेनिगुह्येदेवं यात्स्फुरा
स्समयोस्तथा हंसकौटिल्यनिरतालौल्यार्थाः क्रियायोज्ञिताः

अस्मात्तर्कराणा हि विमयावीर्यं प्रभोर्पितम् । येनतुमेननेशुभाः ये
षाव णिस्तकेवलो इति पीठिकावेधं कृत्वा यास्तल्लमात्रकादेवि
परेतेनः समन्विता तथात्मसमिद्धे विश्वसत्रुह्मभुवनांतकम् न
गस्थुद्धपरादेविख्यापितेचसरार्विते श्रवणिस्यायधावर्णः स्थितः स्वं
सर्वगतानाशिये तप्वाद्रकथायिख्याभिनिर्णयार्थे स्फुटंतेवस्यपक्र
म यास्ताशक्तिः परासस्मानिराचारेतिकथिता हृद्बिंदुवेहयि
नोनः सुषुम्नभुजगाकृतिः तत्रस्थामस्त्राभागेनकिंचित्समन्वेतःसे उ
वेशाग्निरविनत्तैः भुवनानिचतुर्दश तिमोदरेलयादेवीविषदू
देवसागता मत्रहासाननादेनपरेणज्ञानरूपिणा मथितातेवो
रास्यनविंदुनावरवर्णिनि तावैहमवेगेनमथनेशक्तिविग्रहे

शि॰
सू॰
२१ न्या॰
21

भेदात्तत्र पञ्चमोव्यक्ता बिन्दुर्वसेन्निर्विशेषः उक्तियनात्रयरात्तेनक
लासंस्थानात्कुण्डली वलुक्कलमेवाबिन्दुःषट्कोणरेखागःपञ्जुः म
ध्यमस्कृतयोगेनकरंनेत्वंजायतेप्रिये इच्छाशक्तिःस्मृतासात
बिन्दुहृदयस्रमध्यगा बिन्दुनातेभसायातारेखैवामृतकुण्डली
रेखिनीनामसातेयाउभौबिन्दुपदेतेयो त्रिपथासासमाख्याता
रोद्धेनाग्रान्तगीयते रोधनीसासअर्द्धहस्तमोत्तमार्गनिरोधना
त् षाशाकशकलाकाराञ्चिकाचार्धचन्द्रिका एकैकस्याप
रायाःक्षिविधासात्तमजायते आभ्यांयुक्तानिप्रकाभ्यःसंजाता
नववर्गकः नवधाचस्मृतासात्तनववर्गैपलक्षिता पञ्चमेच
गताहेविसप्तग्रादिरनुक्रमात तेनपञ्चविधाप्रोक्ताःतान्व्याः

स्मरनाथिके स्वरद्वारघगादेविद्याक्षास्याउदाहृता अकारा-
दिलकारान्तास्थितापंचशतानाभिरा हृत्स्थापकालिवा मेकाके
हे थोकाद्वितीयका श्रीशवर्णनतत्तानव्याजिह्वा श्लेलसराश्रिता
जिह्वाग्रे वर्णनिष्पत्तिर्भवत्यत्र न संशयः एवं शब्दस्य निष्पत्तिः श-
ब्दब्रह्म चराचर मित्यादिनाऽत्र येनापरा भैरवी पर वाक् शब्दात्म-
कमातृकानव मोक्षारोद्धमात्मे शक्तिः समरसं भैरवं विश्वे ए स्वा,
सर्वं वर्णैरपिस्याक्रान्ताद्यलिखंहेनापाशी रालक्षमेवालक्षे सेवभग-
वत्या व्यात्यात रूपा विद्याशरीर समारहस्यमिति प्रदर्शितम् अ
स्याग मेव मातृकामालिनीप्रसारस्वैकं मनोद्वारकथनस्याप
मेवाभिप्रायः रहस्यागमस्याभसंप्रहृष्टपतावाङ्किव सवालमा

शि॰
स॰
११
२२

गर्भसंबोधेभरोस्मामिःक्रुतः इतिनाम्नमध्यमस्तवनवृषम एव
मपिसंबोधितेनागर्भेयोहरस्मापोनवृद्यते तस्माद्रुहस्यपर्
कार्यापठुवसुमार्थल्लाहुम्पवलेमेचाहस्मनेनकारिकाद्वेषेन
सदेहभीतः येषांत्स्येवंविधमेनमस्यवीर्यंशोकमहाफदातुसथा
नैपृथिकमपिपरमेश्वरेकानपवनहर्दयेणमीभवति अथिवा
त्रुषेतिकमाचविडनादादिकेलानतिनात्रमिनसिद्धिश्रुवितेरो
हतितेषां गर्भेचित्तविकासोविशिष्टविद्यास्वभः गर्भेत्वात॰
तिर्मेहामाया तथतद्रात्मकमेवसिद्धिश्रपंचेयशिक्षस्यविकासः
नावमाचेप्रपंचेभ्रपंचसंतोषोसावेवाविशिष्टासर्वजनसाधार
लीविद्या किंविज्ञातहृपा स्रुशुह[illegible]विद्यासैवस्वभोमेदति

ह्रोविविक्तोविकल्पात्स्वाभ्रमः नउक्तंपातंजले नेसमाधावुपस
र्गाव्युत्थानेसिद्धयइतिनेदेतत् ग्रंतोविंउरतोनादोरूपमस्मात्
तोरसः प्रवर्तनेचिरेलेवद्धोभकनेनदेहिनृइत्यनेनदर्शितम्
यदात्वागमामविभिन्नसिद्धिं त्रिलोकीकृत्यपरामेवस्थितिमवष्टभ्ना
तियोगीननः विद्यासमुत्थाने स्वाभाविकेखेचरीशिवावस्था ॥
प्ताद्धि.रि हृसत्वायापाविद्यायाः स्वाभाविकेसमुत्थाने परमेशो (
क्तामाग्रहोहितेभिनसिद्धिनगभाविति सहजे समुत्थजेनेखेचाधग
गनेचरतीतिखेचरीमुद्राभिव्यज्यते कीदृशीखेचरीशिवस्यवि
ग्रायस्यावस्थातः संवित्पिनी अवस्था स्थानेरोहकृतनात्मस्फारता
रूपा नत उक्तंपंचाशतेयोगीनाभावेतेम्बरन्यसेत् दंगकारं

ह्रौ

त्र

शि॰ ततंतावत्त्रयेयावत्कलत्रयम् निरस्तंतत्रतत्र स्वलेभेरयेत्त्रये

सू॰ णत पश्चोवद्रुममहायोगीखेगतिंप्रतिपद्यते इत्येवंसंस्थानवि

२६ शेषानुसरणरूपापित्त गतिमित्यर्थभावेनजलमार्गेणनित्यपा:

23 चरतीसर्वंजंतून्नोखेचरीनाममास्तनाइति श्रीतंत्रसद्भावेनिरू

पितपरासंविन्निस्वरूपा एवंसिद्धभेदात्मकमायीयसमलतो

भयधेताम्याचिदात्मकस्वरूपोमत्रनेकरूपेमंत्रवीर्यंमुद्रावीर्यं

वादिरूपम् तदुक्तंश्रीजलचक्रसमयेण एकस्त्हिमर्यबीजमेका

मुद्राचखेचरी द्वावेतौयस्यजायेतेसोतिशांतपदेस्थितइति

स्पंदेत मंत्रवीर्यस्वरूपनिरूपणेनेवमुद्रावीर्यंसगृहीतम्

परास्तोभःप्रतीयेततदास्मान्परमेपदस्मित्यर्थेनान्यदेरणपि॰

वक्ष्यमाणक्रमम् विचारीस्वरूपं भंग्यास्त्वचितम् तदत्रश्रुतज्ञानमेवभी
ष्टासादने गतउपायः कृत्स्नमनुपरिशीलिताह्निकमर्थमितिगुरुः ॥
सोत्रव्याप्तिमन्दशीकत्वेनोपायः उक्तंच श्रीमालिनीविजये सगुरुः
मत्समः प्रोक्तोमन्त्रवीर्यप्रकाशकइति सएवेवमादिश्यसिद्धत्वात्र
संगृहीतम् अगाधसंशयाम्भोधिसमुत्तरणतारिणीम् वंदेविचित्रा
र्थपदांचित्रांतांगुरुभारतीम् इतिपार्यन्तिकोक्त्यावेनदीपसङ्गृही
तम् एवंगुरुर्वोपारमेश्वर्यनुग्राहिकाशक्तिः यथोक्तंश्रीमालि
नीविजये शक्तिचक्रंतदेवोक्तंगुरुवक्त्रंतदेवचोक्तम् इति श्रीत्रिशिरो
भैरवेपि गुरोर्गुरुतराशक्तिः गुरुवक्त्रगताभवेदिति सेवावकाश
दनुपायः तस्माद्गुरोः प्रसन्नात् मातृकाचक्रसंबोधः शिष्यस

शि॰
सू॰
२४
२५

भवतीतिशेषः श्रीपत्रींशिकाकादितिर्दिष्टनीत्याहंविमर्शप्र
थमकलात्मनत्वरा रश्मानेतावदहंविमर्शप्रथमकलात्मपः
ऊलस्वरूपामसंज्ञां तेदरूपासनी हृत्पानभूमिकाभासनवरः
संज्ञानामिकाश्रुकेमयदृष्टान्तेयाभासास्यएवल्पित्रिकेवोनतोम
दर्पणहृत्पामेवहिद्भूपाव विशुद्धिद्योतनकल्पनेनामायारूपेण
मैत्थीत्मनात्मैवमलीयेनरंजितत्वाइलक्षत्वाहुखिनेनानपव
स्वप्रकाशात्मीकृतमयाभासत्वतोभूतरूपेणमयाभासरूप
लमावम् नमूवीजोतरप्रसवासमर्थेनया शोद्यात्व्येवीज
वनहृद्यात्मरूपेण प्रपंचुश्रोमात्मेनवानंदहृत्संहेन विको
लवीजमत्रत्रानेहोमयपोजननयाचक्रियाशोत्मपुत्पगमह

पमोंकारेशोक्तेनह्रीजह्वयस्वरूपसंवहेनषड्क्षो ऐं कूलवीजेये ८
क्रान्तानशाक्तिव्यामहूर्लेक्रियाशक्तिप्रधानत्वाद्धक्तित्रयसंवहह
नमयेष्ट्रपेयत्नयेनविघ्नेकावेदनरूपेविंडसम्मीलित्युगप
देतर्वेद्दिविसर्जनमयविंडद्वयात्मानेविसर्गभूमिशुद्धेर्यैनवती
ग्रन्नपवोत्तर्विमर्शीत्नात्तुत्तरपूर्वेनहि ज्ञानविघ्नेदर्शीयति वहिर्वि
मर्शोनन्तकादिमोन्तपंचकपंचकम् अइउऋल्टशक्तिभ्यः भुतुथा
नेसमस्तप्रपंचव्याप्ति पंचैकस्याश्च शाक्तेः पंचशक्तिनसमस्तोन्य
कैकतः पंचकोदयः आभ्यपवशक्तिभ्यः शिवेतोक्तसंज्ञात्तुसारेण
तः त्रेभूमौनियन्त्यादिकंचुकत्वेनावस्थानादेतः स्यात्व्योन्नमा
त्रभूमिधारणेनविषधारणात्त्वारणशाहूना ज्ञायेषूक्तोस्तउप

शि॰
सू॰
२५

25

त्तिमेहविगलनेनाभेदापत्त्याविमर्शनात्माहृदयाभिधानोऽनुत्त
रोवर्णग्रामाभासितवत्संतेस्वदेहादिपर्यंतस्वेतिपरिपूर्णमनुत्त
वर्णस्फुरणं तदेतत्प्राणबीजमर्दर्शनंहकतम् तदनुत्तरधा॰
स्यामाधिताः नाहन्तमयमियद्वाच्यवाचकरूपम् यदधस्का
रमयंतिविश्वमितिप्रश्नमितापद्येनमनएवप्रत्याहारयुक्त्यानुत्त
रानाहताभ्यामेवशिवशक्तिभ्यांगर्भीकृतेमनत्रात्मकेमेववि
श्वमितिमहामेयवीर्यात्मनोऽहंविमर्शस्यतत्त्वंयथोक्तमस्म
त्परमेष्ठिश्रीमदुत्पलदेवपादैः प्रकाशस्यात्मविश्रान्तिरहं
भावोहिकीर्तितः उक्ताचैषैवविश्रान्तिःसर्वापेक्षानिरोधतः ॥
स्वातन्त्र्यमथकर्तृत्वंमुख्यमीश्वरतापिचेति तदियमयंनेय

मातृकायोन्यन्तेनैव ककारमकारान्त्याक्षरेणानुत्तरविस
र्गसंघट्टसारेण कूटबीजेन प्रदर्शितमनेनेत्थलेरहस्यप्रकारेणै
नैवैविध्यस्थनविसर्गो मातृकापरेण्याम्नायसूचितप्रभावायामा
तृकायाः सर्वेषि नस्तृकस्य योक्ताक्रमरानेर्द्धादि शाक्तिसम्बह
स्य विरतानेकखेन स्वस्वरूपसमावेशामयः सम्यग्बोधो भवति यत
श्रुहृदिस्थावेलेहं किम् चिन्तनेन समन्त्रपादैः श्रीपरात्रिंशि
काविवरणेनैवालोकादौ प्रकाशितम् उक्तं च सिद्धान्तेन मात्र
कुण्डलिनी बीजजीवभूतानिरात्मिका तज्ज्ञेयं ब्रह्मकोस्मरणाब्धेवि
केवलमनन्तः उनः श्रीइडवर्णादिमादियावद्धसर्गीकलाकला
ककारादिमकारान्तः विसर्गान्तेवधामच बहिस्थातच्छुहदये

वि॰
स्त॰
२९ त्यं

26

नादेश्च परमेऽपरे चिद्रूपात्मनि मूर्धान्ते हृदयाद्व्यापकोदितः आ
दिमान्तविहीनात्मयामस्तुः शारदाभ्रवत् उक्तोपलक्षणमेतावतां
दिमेऽ वेवरोचन हृदयस्थो हृत्पवित्तान्तीभैरवो देवतात्मकः नेत्रा
दिदेत्तव्या सर्वैर्मन्त्रैर्नैवपश्यतोऽपि पतञ्जल्यादे मेयं क्रियात्मि
का शक्तिः शिवस्य पञ्चवर्तिनी देवयज्ञीमपञ्चकस्य स्वमार्गस्या
त्तात्तासिद्ध्युपपादिकेति ग्रन्थेनैव भगवान् त्विनश्च इद्दग्नस्यास्य
मातृकाचक्रसंबोधगतः शरीरं हविः सर्वैर्थस्यमात्रत्वेना
भिषिक्तस्य स्थूलसूक्ष्मादिस्वरूपं शरीरम् तन्महायोगिनः पर
स्मिन्शिवरोन्नाम्यमाने हविः शरीरग्रमात्मनाय मूनेन सैव
चिन्मात्रतामिति विहितत्वात् यदुक्तं श्रीविज्ञानभैरवे महाशू

न्य

न्मालयेवकौशतान्तविषयादिकम् क्रियतेमनसासाकंसहोमः
स्कन्धचेतना इतितिमिरोद्धाटेति यःश्रेयायःस्वहृद्वेपुर्णधाना
यातिवल्लभः नतंगभक्तलाहे विस्नुत्मतेकृगनाङ्कनइति अत्रहि
देहसमास्तनाशशमनेमवपिंडार्थः गीतास्वपि सर्वाणीन्द्रियक
र्माणिप्राणकर्माणिचापरे आत्मसंयमयोगाग्नौजुह्वतिज्ञानदी
पिते इत्येतत् यद्दाहाभाःशलीयेनतनदासमात्परमंपदमितिनेनव
सेद्रूहीनम् दोभोदेहायहेशन्यपत्रपुइतिहितहृहीभहृषीक
लहः अस्यच ज्ञानमत्रम् यत्सर्वेतानेवधश्नुकनदत्यमानः
त्वाद्रास्पमानत्वायोगिनामत्रम् यत्सेवाहितेशाक्र हृसंचका
लेचकलाकलापंविकारजालेप्रतिपत्तिजानम् पेकात्म्यनाना

शि॰
सू॰
२२
27

त्म्यविकल्पनात्तेन तदास्य सर्वैकवलीकरोति अथच यत्स्वरूप
विमर्शनात्मकत्वात्तेन तदास्वादयन् पूर्णयति तद्भूमिकारिनयात्स्वात्म
विश्रान्तिहेतोः तत्क्रमश्रीविलासनभैरवे श्रीत्रैकनमशुक्तिस्थ॰
यात्म्यैयतादिनादिनम् भविताकारितासात्रतन्भ्रिरत्मेनशृ॰
तेति शुक्तिर्हि तत्तादात्म्योत्तरणात्मभूमिकात्तान्तरूपेव पतञ्ज
स्पर्दे पञ्चकः सर्वत्रातिष्ठतीत्यनेनैवकारिकयादर्शितम् यदा
त्वेवं सततं तावद्विहितो न भवति तदा तानवेतोप्यस्यावधानो वेल
पात् विद्यासंस्कारेण तत्रस्य स्वभदर्शनम् भोक्तृत्वानस्फारदृशा
याः शुद्धविद्यायाः संस्कारेण निमज्जनेन तत्त्वक्रमस्य क्रमात्क्रमम्बक
क्तुनविद्यासंस्कारस्य स्वभस्य भेदमयस्य विकल्पप्रपंचरूपस्य

दर्शनेस्फुटमुन्मज्जनं भवति तदुक्तं श्रीमालिनीविजये
नचैतदप्रसन्नेन शंकरेणोपदिश्यते कथंचिदुपदिष्टेऽपि
वासनानैवजायते ऽनुपक्रम्य वासनामात्रलाभेऽपि योऽप्र
मत्तोनजायते तमतिस्पष्टभोगेषु योजयन्ति विनायकाः इति
नेदंतदन्यथा न स्वतेऽन्यस्मात्स्पृहिस्तदुमेकत्वतः सततं लौ
किकसेवनायत्नमपहृदयेऽस्मिन्नेन स्पंदे संदृहीतम् अत
स्वस्तुद्धविद्याविमर्शानवरैणैवयोगिनाभाव्यमिति उपदिष्टे
भवति यथोक्तम् तस्मात्तत्तेषु संसक्तिं कुर्वीतोत्तमबोधयति
श्रीसर्वैस्पन्देऽपि अतः सततमुद्युक्तः स्पन्दतत्त्वविविक्तये जाग्र
देवनिजंभावमचिरेणाधिगच्छतीति एवंविज्ञेमेवात्यन्ताय

शि॰
सू॰
२८
स्य

मूर्त्तिमेतद्वीर्यं मुद्रावीर्यात्संधिं प्रधानम् उच्चाररहितेनैव
स्तुचेन सैव विचिन्तयन् ये सम्यगावेशमाप्नोति ध्यानकाः सूत्रैः
भिधीयते इत्याम्नाते शाक्तोपाये विविद्यावधानावलिम्बे
प्रतिविद्यासंहारेन उ स्वप्नदर्शनमितिसूत्रेऽर्णतदनुवेग
णलवोपायप्रतिपादनेनावकाशेनादत्रेइतिशिवे २ इति
श्रीशिवसूत्रविमर्शिन्यां शाक्तोपायप्रकाशनं द्वितीय उन्मेषः २ ॥
ॐ इदानीमाणवोपायं प्रतिपादयिषुरणोःस्वरूपं दर्शयति
आत्मा चित्तं ३ यदेतद्धि विषयवासनारुषितत्वान्नियम् तदेवमा
यारिक्तापारं बुद्ध्याहंकृतमनोरूपं चित्तं तदेवातनोति विद्यात्मक
स्वस्वरूपात्ख्यापयन्यास्तत्त्वारि हून्यवलंबेनेन योनीः संचरत इति आ

त्मात्तुरित्यर्थः ननु चिदेकरूपस्यास्यात्मनस्त्वस्ति अतएव चैत
न्यमात्मेति स्वभावभूतत्वात्तु विवेकेऽस्य स्वरूपशक्तिप्राधान्याचे [illegible] नु
र्वमात्मत्वाल्लक्षितत्वादीश्वरत्वेन तदीयस्यैकोऽवभासस्य धानात्मवदेशा
विधिनेति तु न स्वीयपरवैषम्य अस्य चित्स्वरूपस्यात्मनः ता
नेवेत्यर्थः सत्त्वं रजस्तम इत्येवमाद्यवस्थादिरूपं चित्स्वरूपेन तद्भिन्नं भेदा
वभासनात्मकस्य ज्ञानेन न हेयः तस्यापि च नित्यत्वादेवं स्वयं प्रसरति न
तु केवलीति तत्सद्भावे सत्त्वस्य रजसस्तमसः स्यात् [illegible] एवेदकः
एवं [illegible] देहस्यात्मनस्यानात्मत्वेऽपि नेदिति एतदेव तस्माद्
[illegible] इति तत्र [illegible] केन [illegible] अन्ययोऽ त्यं
वम् [illegible] परत्वेनाभोगे तज्ज्ञावात्मसमवेत इत्येतेनानूदितम् ॥

प्र

अतःसेसनिर्लयस्यास्यप्रकाशस्यैसेवस्वभावइत्येतन्नति॰
विधानाद्यसंरभाखे नतुतानेप्रकाशकेसर्वमात्माचे
वप्रकाशकः अनेयारहस्यम्भावाद्यानीतानीप्रकाशात
इतिश्रीविज्ञानभैरवोक्तरहस्यातानमपिप्रकाशमयमेव
ति कथमस्यतथारूपत्वम् सत्यमेतत् यदिहपरमेश्वरप्र॰
सादादेवप्रत्यभिज्ञायते यदा तत्मायाशक्तितोनेवविम
र्शस्तदा कलादितोत तत्वानामविवेकोमाया किंचित्क
रत्वादिरूपकलादितित्वनानां योयमविवेकः इत्यक्त्वा
भिमतानामेवाप्रत्यगात्मत्वेनप्रतिपत्तिःसामाया तत्वानां॰

तत्वानांकंचुकपुर्यष्टकस्थूलदेहत्वे
नावस्थितानां ॥ २ ॥

त्रिमयः प्रपंचः तदुक्तं श्रीतंत्रसद्भावे कलोद्वलितचैतन्यो वि
द्यादर्शितगोचरः रागेन रंजितात्मासौ बुद्ध्यादिकरणैर्युतः
एवं मायात्मको बंधः शोकस्तस्याहरात्मकः तदाश्रयतुल्यायेभि
धर्मस्त्रैव समासतः तथा सो संस्थितः पाशपः पाशान्तस्य स्तुतिरिती
ति संग्रहेन प्रबुद्धधियस्तेनैव स्वस्थितिस्थापनोद्यताः इत्येवं नैतद्
गेमक्रम प्रतिपन्नत्वप्रमाणात् भागोरेसंहारः कलानाश महार्थमान्म
केश्वरश्रीकंठरूपसमनान्तचक्रस्य स्थूलसूक्ष्मपररूपशरीरस्य तत्त्वाः पृथि
व्यादिशिवांततत्त्वरूपाः कलाभागाख्याः संहाराः स्वकारणेलय
भावनया देहादिविनतनयुक्त्याद्याध्यानतया इति शेषाः तदुक्तं श्री
विज्ञानभैरवे भुवनाध्वादिरूपेण चिंतयेत्क्रमशोऽखिलं स्थूलसू

शि॰ त्मपरिस्थित्या यावदेते मनोलयः इति । न च कालाग्निनाका
सू॰ लपदाउन्मिषितेन स्वके परं सुष्टेविचिन्तयेदेते पोतात्माभासाथन्नाय
३ न इति एवमादि सर्वं गमेष्वत्ति अतएव उच्चारकरणध्यानवर्ण
३० स्थानप्रकल्पनैः यो भवेत्स समावेशः सम्यगाणव उच्यते इति श्रीपूर्व
शास्त्रे ध्यानादेवानवत्वेनोक्तम् एतच्च स्थूलत्वात्प्रक्रोपाय
प्रकाशानमतिस्पष्टत्वात्सूत्रेण संगृहीतम् एतच्चपर्यवसानमे
न्या ग्णापाशाख्यायीति तदस्याभिरत्रस्यस्वरूपं प्राक्स्वाविरतम् संवा
दयिष्यते किंचित् एवं ध्यानाख्यमाणवम्रुपायं प्रदर्श्य तदे
कयोग तेमा न्याणायामधारणाप्रत्याहारसमाधीनप्युदर्श
यति ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰

नाडीसंहारसूत्रजयसूत्रकैवल्यसूत्रष्टकत्वानि ।
योगिनाभावनीयानीतिशेषः नाडीनां प्राणापाना
दिवाहिनीनां सुषीणां संहारः प्राणापानयोर्व्याप
कयोरानवह्यात्मनि मध्यनाड्यां विलीनता पादानमु
यडुकेश्रीस्वस्थ्ये देशप समेवेन पूर्थेन समेव नेवनेरच
येन नाडीनां शोधनेसेतनेमोक्षमार्गे ॥ पर्यायः ॥ डोदशान्ते
हृदिस्थायत्तनानयने नाडीनां संहार एव प्राणादी
नामायमने नियमने संहारः प्राणायामः ॥ स चेति पद्य
रेचनात्पूरणात्कुंभनात्प्राणायामस्त्रिधास्मृतः सामा
न्यावहिरेतेन पूरनस्थाभ्यंतरेचयः अभ्यंतरेणरेच्येतर

सि॰
सू॰
२८
31

सूर्येनाभ्यंतरेणन निःसंरुद्धं भकेहृत्वाकार्याण्याभ्यं
तराण्ययइति भूतानां पृथिव्यादीनां जयो धारणाभि
र्वशीकारः यथाक्तेनैव वायवी धारणा गुह्यस्था
नेनयो नाभिमध्यतः माहेन्द्री कंठदेशेतु वारुणी हृदि
काश्रिताः आकाशधारणा मूर्ध्नि सर्वसिद्धिकरी स्मृते
ति भूतेभ्यः कैवल्ये चित्तस्यनतः प्रत्याहरणम् यथाक्ते
नैव नाभ्या हृदय संचारान्मनस इंद्रियगोचरात् ॥
प्राणायामस्यानंतर्यं तत्र संबंधोन इति सूत्रन इति हृद
यात्राभ्यो प्राणस्य विषयेभ्यो मनसश्च तेनैव संचरणा
दित्यर्थः भूतेभ्यः पृथक्कत्वम् तदनु परं तत्र स्वस्थत्वं

शुद्धे चिदात्मना यदेकेनैव निजाक्रमेण सर्वाणितं
त्वत्नेतानि यानि च सर्वाकलन्तनैः देवि त्वत्कारखशु
द्धात्मवजेदिति भूतसंस्थान भूतस्पथक्कविश्वसंवटाश्ति
यत्सर्वमुत्क्रम् तच्छुद्धौ भवेपायसमाविष्टस्याशयत्नेनाभ
वतीदं ताएवोपायप्रयत्नसाध्यमितिभावः एवं देह
शुद्धिभूतशुद्धिप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमा
धिभिर्यानतत्त्वतत्त्वरूपासिद्धिर्भवति सामोहावरणान
न्तनत्वज्ञानादित्याह ॥ मोहावरणासिद्धिः ॥ मोह
यतीति मोहो माया तत्कृतावरणस्यान्क्रधारणावि
क्रमसमासादितानतत्त्वभोगरूपासिद्धिर्भवति न

श्रि॰
सू॰
१२

६२

तपवनतत्त्वप्रकाशः यद्धक्ते श्रीलक्ष्मीकौलार्णवे स्वयं
भूः भगवान्देवो जन्मसंस्कारवर्जितः निर्विकल्पपदे
धाम सूनादिनिधने शिवम् अन्यत्ते सर्वजन्तूनां नेवप
श्यति मोहित इति विगलितमोहस्य तत्र मध्यमे प्राण॰
माश्रित्य प्राणपानपथान्तरम् आलेख्य ज्ञानशक्तिं च
तत्स्थैवासनं लभेत् प्राणादिस्थूलभावं तु त्यक्त्वा तु
स्वमध्यान्तरम् सूक्ष्मातीतं तु परमस्पन्दनं लभ्यते यथा
प्राणायामः स निर्दिष्टो यस्मान्न च्यावते पुनः ग्राह्यादि तु
ह्यवृत्तिर्या चेतसा ह्यनुभूयते त्यक्त्वा तां परमं धाम प्रवि
श्यैव स्वचेतसा प्रत्याहार इति प्रोक्तो भवपाशनिकृन्तनः

धीगुणान्समतिक्रम्यनिर्ध्येयंपरमंविभुम् ध्यात्वाध्ये
यंस्वसंवेद्यंध्यानेनतद्विदुर्बुधाः धारणापरमात्मत्वं
धार्यतेयेनसर्वदा धारणासाविनिर्दिष्टाभवपाशनि
वारिणी स्वपरस्थेषुशुभेनेशुभजगत्यस्मिन्समानधीः
शिवोहमद्वितीयोहंसमाधिःसपरःस्मृतइति श्रीमृ
त्युजिद्भट्टारकनिरूपितनीत्या,धारणादिभिरपिपरतत्व
समावेशएवभवति नतुमितासिद्धिरत्नदाह ॥ मोहज
यार्थंनामभोगानांरञ्जनविद्यानयः ॥ मोहस्याख्याता
त्मकसमन्तानपाशात्मनोमायाजयार्थमभिधानं कीदृ
शात् अनेनतःसंस्कारमशेषमपर्येनतत्रभोगोविस्तारोयं

शि॰
सू॰

33

स्य ज्ञातृत्वाद्देहज्ञानादिधर्मस्यैश्वर्यादिना निरूपितत्व॰
पायाः सहजविद्याया जयो लाभो भवति अथ लोपा
यस्यापि यत्नात्क्लेशपाठपर्यवसानादिस्त्रक्रमत्वात् तथा
वश्रीस्वच्छन्दे समनोन्मनवरारोहे पाशजालमनन्तक
म् इत्युपक्रम्य पाशावलोकनं तत्त्वाध्वरूपालोक
नं हि यत् आत्मव्याप्तिर्भवत्येषा शिवव्याप्तिस्तु॰
तोऽन्यथा सर्वज्ञादिगुणो यश्च व्यापकं भावयेद्य
दा शिवव्याप्तिर्भवेदेषा चैवं तत्त्वे हेतुरूपिणीति ग्रन्थे
नात्मव्याप्तेस्तस्य मोहस्य जयाऽऽत्मना शिवव्याप्त्यात्म
नः सहजविद्यावाप्तिरुक्त्या यदुक्तं तेनैव आत्म

नन्वेततस्यस्वात्वविद्यातत्वेनियोजयेत् उन्मनासाद्
वितेयामनःसंकल्पउच्यते संकल्पःक्रमनोन्मनस्तु
न्मनेयुगपत्स्थितम् तस्मात्साचपराविद्यायस्मात्स्वा
नविद्यते विंदतेह्यत्रयुगपत्सर्वज्ञत्वादिगुणान्स्वयान्
वेदनानादिधर्मस्यपरमात्मात्वबोधना वर्जनापर-
मात्मत्वेतस्माद्विद्येतिचोच्यते नत्वस्याःस्वेजयेत्तेजा-
परेपरमकारणमिति ॥ एवमयमासादितसहज
विद्या जाग्रद्वितीयकरः लब्धापिशुद्धविद्यातदे
कत्वामीजागर्यकः पूर्णविमर्शात्मकस्वाहंताप
तया यद्वितीयमिदंतावपुःप्रपंचेयाभासात्मकोज-

३

शि॰ गगनकोटरशिमर्यस्यतथाविधोभवति विश्वमस्य
सू॰ स्फुरीयितिकलेस्फुरतीत्यर्थः यथोक्तंश्रीविज्ञान
३८ भैरवे यत्रयत्राक्षमार्गेणचैतन्यंव्यज्यतेविभोः ॥ वेद
पर्यायं व्यापकंस्ययोगिनः ॥ तस्यतन्मात्रधर्मित्वाच्चिल्लया
37 द्भरितात्मतेति श्रीसर्वमंगलायामपि शक्तिश्चश
क्तिमांश्चैवपदार्थद्वयमुच्यते शक्तयोस्यजगत्कृत्स्नं
शक्तिमांस्तुमहेश्वरइति ॥ यत्रयत्रेतियस्मिन्यस्मि
न्वेद्येविभोर्व्यापकस्ययोगिनः चैतन्यमक्षमार्गेण
प्रसरत् यत्तद्व्यज्यतेस्फुटीभवति तस्यतस्यवेद्य
स्यचिन्मात्रधर्मित्वात् चितिरेवनान्यः तस्मादेयं

पर्याय:

विभोर्योगिने भरिताकारनाइत्यर्थः ॥ ईहस्मात्प्रायेस
र्वेदास्वस्वरूपविमर्शकाविष्टः ॥ नर्त्तकप्रणामः ॥
नन्वस्येतन्निगूहितस्वस्वरूपावष्टम्भमूलेनतज्जागर
हितानानाशमिकाअपंचम् स्वपरिस्पंदलीलयैवस्वभि
नौप्रकटयतीति नर्त्तकप्रणामः तडुक्तश्रीनेत्रागमेद
वीमहेश्वरनर्त्तकाख्येसप्तमपटलेदेवीहृत्तत्सव नव
मेकोधेनानतरात्मानर्त्तकः कोधारयतीतेति महेश्वरना
रायणेनापि विस्पष्टानेकसंहीजगर्भेत्रैलोक्यनाट
कम् यस्तात्महरसंहर्त्तेव नः केन्याकविःस्वमः स
र्वोगामोपानिबद्धिश्रीप्रत्यभिज्ञायाम् संस्पावनाटयव

शि॰
सू॰
२५
35

र्तयिता स्वाङ्गे जगन्नाटकं प्रकटयन् परमेश्वर इति
एवंविधस्यास्य जगन्नाट्यनर्तकस्य भूमिकाग्रहणपद
बन्धस्थानं रङ्गमाह रङ्गोऽन्तरात्मा रज्यतेऽस्मिन् जगन्ना
ट्यक्रीडाप्रदर्शनाशयेनात्मनेति रङ्गः तत्र भूमिकाग्रह
णस्थानम् अन्तरात्मा संकोचावभाससतत्त्वः शून्यप्रथा
नः प्राणप्रथानो वा पुर्यष्टकरूपो देहापेक्षयान्तरो जीवः
स तत्र हृद्ये कृतपदः स्वकरणपरिस्पन्दक्रमेण जगन्नाट्यम्
आभासयति यदुक्तं श्रीस्वच्छन्दे पुर्यष्टकसमाविशो हि
चरन्सर्वयोनिषु अन्तरात्मा प्रविलीयते इति एवमन्तरात्मा
रङ्गो नृत्यतोऽस्य ॥ प्रेक्षकाणीन्द्रियाणि योगिनस्तत्त्व

दीक्षयालिंहिसंसारनाशप्रकटनप्रमोदनिर्भरं स्वस्व
रूपमेनं शिवनयासादान्नाकुर्वंति तत्प्रयोगप्रवृत्तावि
गलितविभागाचमत्कारसंस्पर्शितामासादयंति यदुक्तिः
कश्चिद्दीक्षाप्रयोगात्मानमेतदावृत्तचक्रशून्यत्वमन्वि
ति प्रश्नव धीवशात्मनः सिद्धिः धीलाक्षिक स्वरूपवि
मर्शात्तविशदात्मिकाणा तद्वशात्मत्वस्पस्पृहतात्मता:
स्तत्तमस्यानरपरिस्पंदस्यासिद्धिरभिव्यक्तिर्भवति नोत्य
व सात्त्विकाभिनयसिद्धिर्बुद्धिकौशलादेवलभ्यते प
वेस्फुरतात्मकसत्त्वासादनादेवास्य सिद्धः स्वतंत्रभावः
सिद्धसंपन्नः स्वतंत्रभावः सहजतत्त्वकार्त्स्न्यात्मकमेवा

शि. सू. १६

30

षविश्ववशीकारिस्वातंत्र्यम् यदुक्तं श्रीश्रीनाथपादैः
त्र्येन स्वातंत्र्यशक्तिस्सा श्रीकाली परा कलेति श्रीस्व
च्छंदेपि सर्वेनान्वानि भूतानि मेयावर्णाद्युपेक्षताः नित्यं
नस्यवशास्तेवैशिवभावनया सदेति एषु स्वतंत्रभावोस्य
यथा तत्र तथान्यत्र यत्र देहे योगिनः स्वाभिव्यक्तिर्जाता
तत्र यथा तथान्यत्र सर्वत्र सदोदितं तस्य भवति यथोक्तं श्री
स्वच्छंदे स्वच्छंदश्चैव स्वच्छंदः स्वच्छंदो विचरेत्सदेति श्री
स्पंदेपि लभते तत्प्रयत्नेन परीक्ष्यं तत्वमादरात् यतः स्व
तंत्रता तस्य सर्वत्रेयमकृत्रिमेति नैवमप्युदासीनेना
नेन भाव्यमपि तु वीजावधानम् कर्तव्यमिति शेषः वी

वीजे विश्वकारणम् स्फुरत्तात्मा परा शक्तिः यदुक्तं श्री
मृत्युजिद्भट्टारके सा योनिः सर्वदेवानां शक्तीनां चाप्य
नेकधा अग्नीषोमात्मिका योनिस्ततः सर्वं प्रवर्तते इत्या
दि तत्र परशक्त्यात्मनि वीजे, यथा भूयो भूयश्चित्तनिवेश नं १
नेकार्यमेवेहि समभ्यासो आसनस्थः स्वके रूढे देवि मज्जति
अस्यन्ते निस्पमे कार्येन स्थीयते स्मिन्नित्यासमनश्च परेशा
कैवलेयस्तत्र तिष्ठति परिहृत परापरध्यानधारणाभि
सर्वक्रियाप्रयासो नियमेन मुक्त्वेनयानेदेव पराऽऽरूपाति
यः समस्तवमनायासेन याऽऽरूढे देविश्वप्रवाहप्रसरहेतो स्व
स्फुरत्तादियोगिनि परामृतसमुद्रे निमज्जति देहादि

शि॰
सू॰
३

संकोचसंस्कारदाहनेन तन्मयीभवति यदुक्तं श्रीशृत्सजि
ज्ञटारकएव नोर्द्ध्वं ध्यानं प्रयुंजीत नाधस्तान्नैव मध्यतः ना
ग्रतः पृष्ठतः किंचिन्न पार्श्वयोरुभयोरपि नान्तः शरीरसंस्थं
तु न बाह्ये भावयेत्क्वचित् नाकाशे बंधयेल्लक्ष्यं नाधो दृ
त्रयो॰ ष्टिं निवेशयेत् न चाक्षसंमीलनं किंचिन्न किंचिद्दृष्टिबंधन
म् अवलंबं निरालंबं सालंबं नैव भावयेत् नेन्द्रियाणि न
भूतानि ग्राह्यं स्पर्शरसादयः एवं त्यक्त्वा समाधिस्थः केवले
तन्मयीभवेत् सावस्था परमा प्रोक्ता शिवस्य परमात्मनः
निराभासं पदं तत्तु तत्प्राप्य न निवर्तते इति। तदेवं नाडीसंहार
यानवोपायक्रमासादितमोहजयोन्मज्जच्छुद्धविद्यात्मकप्रा

रु

37

त्कवलामादनप्रकर्षादात्मीकृतपरामृतरसात्मकयोगभव
पद्योगी स्वभावानिर्मीलनमापादयतीति स्वस्यैवेतन्य
स्यसंवेधिनीमाज्ञाविद्रसाऽऽन नात्मोपास्तद्रूपं येद्युवेद्यवे ध्या
दकावभासात्मकेनिर्मीलनमापादयतीति निर्मितत्वेनदर्शी
यति यद्युक्तं श्रीस्वच्छन्दे तदेव भवति स्थूले स्थूलोपाधिवर
शात्प्रिये स्थूलसूक्ष्मविभेदेन तदेके संव्यवस्थितमिति ॥
अन्यभिन्नयापि ग्रामान्तमतप्वायंतेयीरूयीन्तृपक
स्थितितेयेनविति ग्रामेपि जलेहिमेव यो वेदतत्त्वका
गमात्प्रिये नास्यवतस्यकर्तव्यंन स्यापश्चिमजन्मनेति अ
नेनैवाशयेनोक्तम् एतदेव इतिवापसंवित्तिःश्रीउत्ववा

खिलंजगत् स्वपशान्ततंतुश्लोकोजीवन्मुक्तोनसंशयः इत्यनेन
स्वदेहेस्थितिप्रतिपादितम् नचैवंस्वशक्तिनिर्मितस्थूलभावशरीरव
तोस्यजन्मादिबंधःकश्चिदित्याह विद्याविनाशेजन्मविना
शः शोक्तायोःसहजविद्यायाश्चविनाशेसतितोऽस्मत्रतयास्कु
रोजन्मनोऽनतानसहकारिकर्महेतुकस्यदुःखमयस्यदेहेन्द्रि
यादिसमुदायस्यनाशोविध्वंसःसेयमत्रएव षट्केश्रीश्रीकंठ्या
म् अथैवंपरित्यज्यहेयोपादेयलक्षणम् त्वमादिकेनचापलं
पाषाणंसचराचरम् शिवाद्यवनिपर्यन्तंभावाभावोपवृंहित
म् सर्वंशिवमयंध्यात्वाभूयोजन्मनचाप्नुयात् श्रीस्वच्छन्दे ।
स्वनिर्वाणंपरंशुद्धंगुरुपारंपरागतम् नहिदेहाद्विमुक्तेन

गतागृयोनजायतइति श्रीमृत्युजित्यपि तत्वत्रयविनिर्णेः
साम्यतेत्वबलं ऋवष्ट हित्वेनयोगमार्गेण दृढ्हाभूयोनजायते
इति यदातशुद्धविद्यास्वरूपमस्यानिमज्जनितदा कवर्गादिषु
मादिष्वर्णयाः पशुमातरः अधिष्ठात्रीभवंतीतिशेषः यासा
शक्तिर्जगदात्मुः कथितासमवायिनी इच्छात्वंतस्यसादेवीसिसृ
क्षोः प्रतिपद्यते सैकापिसत्यनेकत्वंयथागच्छतितच्छृणु एव
मेतदितिदितेयंनामथ्थेतिस्तनिश्चितम् तावयंतीजगोत्स्यत्रज्ञान
शक्तिर्नगद्यते एवंभूतमिदंवस्तुभवत्वितियदापुनः ज्ञानात
देवतत्रकर्तव्यमत्रक्रियोच्यते एवंसैषाद्विरूपापिपुनर्भेदैरनं
तताव अर्थोपाधिवशाद्याताचिंतामणिरिवेश्वरी तत्रतावत्स

शि॰ मायन्त्रमातृभावाविभिद्यते द्विधा च नवधा चैव पंचधा चाष्टधा च
सू॰ मालिनी बीजयोन्यात्मकाद्भेदात् द्विधा बीजे स्वरा मताः कादि
३९ भिश्च स्मृता योनिर्नवधा वर्गभेदतः बीजमत्र शिवः शक्तिर्यो
39 निरित्यभिधीयते वर्गाष्टकविभेदेन तथानाथे किरणेऽन्वला हश
लोवाचकत्वेन ॐ संगच्छता निवेशनेति श्रीमालिनीविजयति
ऋपितनीत्या पारमेश्वरी परा वाक्यसरेनीच्छाज्ञानक्रियारूप
तोच्छित्वा बीजयोनिवर्गवर्णादिरूपां शिवशक्तिमाहेश्वरादि
वाचकामादिलांतरूपां मातृकात्मतोच्छित्वा सर्वप्रमातृषु विक
ल्पकसविकल्पकतत्तत्संवेदनदशास्वंतःपरामर्शात्मना स्थू
लसूक्ष्मशाब्दानुवेधं विधाना वर्गवर्णादिदेवतादिपालोदिद्वारे

एस्मयत्सर्वमयरागद्वेषादिप्रपंचंप्रपंचयेत्स्वसंज्ञचितस्वत
त्रविद्धतस्वस्वरूपमाहत्वनासंज्ञचितपरतेत्रैदेहादिमयत्व
मापादयति तदुक्तंश्रीतिमिरोद्घाटेपि करंध्रचितिमध्यस्था
ब्रह्मपाशावलंबिकाः पीठेश्वर्योमहाघोरामोहयंत्याशुमू
मूढधीः इति पूर्वमपिसंवादितम् तानाधिष्ठानेनामान्त्केति सा
मायेतेनाक्रमिदंनयासमतत्त्वोपिग्रमायत् माहेश्वर्यादि सिंप्रु
जनाधिष्ठानत्वभूतानाभिरपिमाहात्म्यवेधद्वारेणमोहितत्वमाश्रा
येनेतिविशेषः यतएवमतःशुद्धविद्यास्वरूपशुद्धाकयुक्तिभि
रासादितमपियथानतनपततितथासर्वदत्तगामयोगिनास्वाव
धानेनभवितव्यमित्याह त्रिभुवनदर्पैनेलवदासेशणम त्रि

शि॰
सू॰
५॰
40

षु जागरादिषु पदेषु च तुर्यं शुद्धविद्याप्रकाशरूपं तथा नेद
रसात्मकं यथा स्यात्तैलवदिति यथा तैलं क्रमेणाधिकमधिकं
प्रसरदापूर्यं व्याप्नोति तथात्र सेव्ये त्रिष्वपि पदेषु मेयोपयो
गात्मकार्यान्तकोट्योः परिस्फुरन्तो तुर्यरसेन मध्यदशामवष्ट
भयुक्त्या व्याप्नुयात् येन तन्मयीभावमाप्नुयात् नात्र त्वम
स्वल्पमेषु तथाङ्गागसंभव इत्यनेनैतद्यच्छक्तिचक्रानुसंधाव
ष्टंभभाजः स्वस्वमप्रसरजाग्रदादिपदेषु सत्तामात्रेण तुर्यास्वा
दम् चिन्तयन्तो भोक्तारो वीरेशा इति शांभवोपायेन तुर्यणिरूढपाक
युक्त्या जाग्रदादिसंहारोदर्शिनः अनेन तन्तस्यैष्णणलवो विना
वष्टंभयुक्त्यादलकल्पे जाग्रदादित्रये तुर्यरसासेकं कार्यमित्यु

पर्यायः

क्रमिनिर्ज्ञागरादिरूपासुनैलवदासेचनोपायनम् विशेषः अतो
पायमाह भगवतः स्वचित्तेनशविशेषात् शाल्यादिस्थलं भावेनत्मक्का
न्तन्तमथ्यान्तरम् सन्मातीतेनपरमंस्फोटनेलभ्यतेयतश्शुप
क्रस्यशविशेषात्तस्यचेतसेति श्रीभृत्तुनिद्भट्टारकनिज्ञविनतोत्पा
शाल्याद्यामध्यानयाशाल्यादिस्थलोपायान्यविज्ञस्यस्वचित्तेनावि
कल्पकरूपेणतद्गुंठितानस्वविमर्शेचमन्कारान्मतासंवेदनेन
शविशेषात्तस्मादविशेषात् कीदृक् भगवतःशारीरशाल्यादिप्रमानरं
नात् तथैवचिन्तामन्कारेसमर्जतेनप्रशमयेत् तदुक्तं श्रीस
कुले आपारंमानसंन्यक्त्वाथवाथमात्रेनियोजयेत् तदाशिवत्व
मभ्येतिपशुत्वक्षोभवागेवात् श्रीविज्ञानभट्टारकेपि मानसे

शि॰ सू॰ ५८

५१

चेतनाशक्तिरात्मा चेतितवत्तत्स्वयम् यदा श्रियं परिशीलयेत्तदान
द्भैरवं वपुरिति एतदेवतानगर्भस्तोत्रे विहाय सकलाः क्रि
याजननिमानसी सर्वतो विमुक्तकरणक्रियानुसृतिपारत
न्त्र्योज्ज्वलम् स्थितैस्त्वदनुभावतः सपदि वेद्यते सा परा दशान्द
भिरतन्द्रिताः समसुखामृतस्यन्दिनीति अनेन महागुरुभिः
निबद्धम् इत्येवं परमपदप्रविष्टस्यास्य वस्तुस्वाभाव्यायर
दागुनः प्रसरणं भवति तदा प्राणसमाचारे समदर्शनम् ॥
परस्फुरत्तात्मकप्राणपरिमलसंस्कृतस्य प्राणस्य सम्यगिति
विकसितसमग्रग्रस्यात्मकोनरावेष्टभवलादाईखबदिभेद
भेदवारे प्रसारणे समे चिदानन्दघनात्मनैकरूपे दर्शने संवेद

नमर्थात्सर्वदशास्वस्य भवतीत्यर्थः उक्तं च श्रीमदानंदभैर
वे उत्तरस्यलौकिकाचारमद्वैतेस्मिन्देश्येन् समस्तं सर्वदे
वानोतन्यावर्णाश्रमादिके उद्यानो समन्तादर्शी सशुक्रा सर्व
वेथनैरिति अतएव श्रीमत्स्यमितयात् बुद्धियालस्मरेपिवा
पु स्यादेशाद्रुपारानानाहिनसंकोचानाविश्वात्मस्वरूपलाभ
एवेस्तुकम् यदात्वेन शुचितायावधानावष्टंभमयकर्षेलब्धे
न्धानीनपदमेव मयेन समाविशति अपितु पूर्वापरकोटि
मैवर्यन्त्ये चमत्कारमात्रेएव मेनुष्यत्रालेनतदास्य मध्यव
रमसत्वः पूर्वापरकोट्योस्तयैरसमास्वादयतो मध्येमध्य
दशायामवरः अतएवः प्रसवोद्बुद्धानानाम् ज्ञानिनः सर्गो १

श्रि॰ तं॰ ८२

जायते नन विद्यासंस्कारेण उ[illegible]स्वमदर्शनमिश्रकनीत्यास
दाव्याश्रुहनीत्यर्थः उक्तं च श्रीमालिनीविजये वासनामा॰
त्रलाभेपि योगेस्मन्योनजायते नमनित्येषु भोगेषु योजये
निविनायकाः तस्मात्तेषु संसक्तिं जवीनोत्तमेवाकयेति
मागपि संवादितम् एवमेव प्रसङ्गेपि प्रवृत्तयेयद्रितन्येसा
वहेभेन मध्यपदेषु नरापि सिंचतितदा मात्रास्वस्वप्रत्यय
सेधानेन हस्वस्य तन ह्रस्यानम् मात्रास्वपदार्थे स्वस्वप्रत्यय
सेधानाम् चतुष्पायरूपेण वाचावायस्य गोचरः मनास्त्रि
नयतेयानि त्रुटिस्थेवाध्यवस्यति अस्तेहृत्नानि याने वयः
स्त्रवेयतयास्थितम् यस्तनास्ति सततैवतन्वेस्वाः प्रयत्न

नइति श्रीस्वच्छंदतिलकपितनीत्याविश्वमिदमहमिति विद्व
नात्मरूपतोसर्वज्ञानसेदधनः पूर्वोक्तावरथमवाग्रहस्याप
हारेणतन्त्रयैकघनचमत्कारमयस्वभावस्यपुनस्तस्यानवग्र
हतस्य तदेकत्वमपत्तेःपूर्णत्वयोगिनोभवतीत्यर्थः तदुक्तंश्रीस्व
च्छंदे प्रसन्नेचचलीत्वेवयोगिनामपिचयमनः इत्युपक्रम्य य
स्यात्तेयमयोभावः स्थिरः पूर्णः समंततः मनोनचलतेतस्य
सर्वावस्थागतस्यतु यत्रयत्रमनोयातिज्ञेयंतत्रैवचिंतयेत्
चलित्वायास्यतेक्वसर्वंशिवमयंयतइति विषयेषुचसर्वेषुइं
द्रियार्थेषुचसंस्थितम् यत्रयत्रनिरूप्येतनाशिवंविद्यतेक्वचिद् इ
ति इत्थमासादितप्रकर्षोयोगी शिवतत्त्वोजायतेतदयपरि-

शि॰ शीलनप्रकर्षात्साम्यनुयायीनयदा: परिशीलितस्वच्छस्वच्छंद-
सू॰ चिदानंदघनेनशिवेनभगवतातुल्य: देहकलायाश्चविगल
४२ नान्तरमेवजायते नहिगलनेनसाक्षाच्छिवएवासावित्यर्थः
६३ तथाचश्रीकालिकाक्रमे तस्माच्छिवसमंसिद्धिरपंयुञ्जीयोगयु-
क्तोऽभ्युदयात् अविकल्पनभावेनभावयेत्तन्मयत्वतो यावत्तत्स
१३ मतांयातिभगवान्भैरवोऽब्रवीदिति एवमपिचयेनेदंनहिभोगान
इत्याशङ्क्याहकनीत्योपनतभोगानिवाहनमात्रशेषोजनतादेह-
स्थितिरसनातिक्रमणीयेत्यर्थः शरीरवृत्तिर्व्रतम् प्रोक्तरू-
पाशिवतुल्यस्ययोगिन:शिवाहंभावेवर्तमानस्यशरीरवृत्ति-
र्देहेनैवयन्त्रेदेवव्रतम् स्वस्वरूपविमर्शात्मकनित्योदितपरमा

तत्परस्य नियमेनानुग्रहेण यमस्य तथा च श्रीस्वच्छन्दे स्वयमेवमे
यथा वैक्लोशितावाहूपेपतथाभैर देहमायास्थितेनाप्यानन्दश्री
येन तत्त्वेहरत्युग्रादेहमायावस्थितस्यैव शिवसमाविष्टत्वशुक्र
म् नश्वरस्य देहस्थितिव्यतिरिक्तेनतशुपशुक्रम पङ्क्ते श्री
विकसारे देहे स्थितानामिन्द्रियाभिषेकस्य दाशुद्धिनोन्नुपः सततशुद्ध श्री.
परः प्रोक्तः शुद्धो वै ग्रास्थित्यन्तकृदिति श्रीकुलपञ्चाशिकायामपि
पि अव्यक्तलिङ्गिनेहश्रुस्नेभावनेमरीचयः लिङ्गिनेनापसर्पर
नित्यनित्रस्वतरायनः एवंविधस्यास्य कथानयः ग्रहमेवप
रोहंसः शिवः परमकारणमिति श्रीस्वच्छन्दनिरूपितनीत्यानित्य
मेव परोहंभावनामयत्वात् तस्य देवातिदेवस्य परबोधस्वरूपिणः

शि.
सू.
४ ४४.१.
54

विमर्शः परमा शक्तिः सर्वज्ञा ज्ञानशालिनीति श्रीकालिका
क्रमनिरूपितनीत्या महामेयात्मकाकनकाद्देविमर्शोच्छ
स्यथा देहातापादितन्नरस्य स्वात्मदेवताविमर्शानवरतावर्त्त
नात्माजपोजायते यदुक्तं श्रीविज्ञानभैरवे भूयोभूयः परेभावे
भावनाभाव्यते हि या जपः सोत्र स्वयंनादो मंत्रात्माजप्य ईदृ
श इति जपास्यकारेणवहिर्यातिहकारेणविशेत्पुनः हंसहंसे
त्यनेनमंत्रेणजीवोजपतिनित्यशः षट्शतानिदिवारात्रौसहस्रा
नेकविंशतिः जपोदेव्याविनिर्दिष्टः सुलभोदुर्लभोजडैरिति
ईदृशजपप्रवर्तनतोस्य चर्यामाह ॥ दानमात्मज्ञानम् ॥
प्रोक्तैवेतत्स्वरूपस्यात्मनो यज्ज्ञानं साक्षात्कारस्तदस्य दानम्

दीयते परिपूर्णस्वरूपम् ॥ दीयते द्वैतत्वेन विश्वोभेदः हा
यते येनाध्यते मायास्वरूपम् ॥ दीयते रत्नते लक्षः शिवात्मा
स्वभावज्ञानेनेति कृत्वा अपवरीयते इति दानमात्मत्वान
मेवानेनेति नन्दासिन्धोर्दीयते तदुक्तम् दर्शनात्स्पर्शनाद्वापि
वितनाद्भवसागरात् नारयिष्यति योगीन्द्रः कुलाचाररतस्थि
हिताइति पञ्चाक्षरेश्माशीवनत्ल्यनयानित्यमेवं त्रुनजप
वर्णानिरूपणाजिनशक्तिचक्रात् रूपस्यपवनत्वत उपदेश्यानो
पतिबोधकरत्वाद्ः ॥ योविपश्यतादेहनस्तु ग्रवीत्यपू॰
स्यातीस्यविपम् कवर्गादिषु माहेश्वर्याद्याः पञ्चमातरउ
त्यभिहितः तटपानां माहेश्वर्यादि शक्तिचक्रेषवतिष्ठति ॥ ॥

शि॰ विदितस्वमहात्म्यत्वात् प्रभुत्वेनयायत्नपतिसंज्ञातात्वेन: ॥
स्तु॰ ज्ञानातीतितत्ता ज्ञानशक्तिलस्याहेतलयदेषपा[illegible]नयाक्ता नूत्ता
५५ शक्तिबोधचितेतम: प्रत्यस्तुपाक्रि[illegible]नवक्रपरतेचीः
ज्ञानत्वात् स्वात्मनेशक्तिबोधिपिवित्तम् स्वात्मन्यभविस्रः
कथमन्यान्यबोधयेत यत्तुज्ञायेतयातङ्केहेवमृषेघ्याहा
या:वशाहोस्त्वथै याचेमवियस्थस्वयस्मात्ज्ञानयबोधनेह
ग्रु नलस्मा[illegible]क्रमुक्रम् ज्ञानमात्मानजानमिति प्रत्येनत
रमातृप्यात्मज्ञयादितिनिरुक्तस्थित्यायोशक्तियातोद्धः
वीतिविज्ञानम् येतिपदम् ॥ स्थेतिस्यः ॥
इतिस्थानमक्षरम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ह्वैतिता हेतिहेयः त्विति निष्कृता विसर्जनीयेन विसर्ग
शक्तिस्वकारेण तत्त्वमस्य स्वयाथ्येन कर्तापरामृश्यते इत्या
श्रित्य येयंगीर्द्वविमर्शशक्त्या स्वस्वरूपात्मकविज्ञानपद
स्थः सत्तानां कर्ता चावगंतव्यः तदा चास्य हेयम् तच्छ
नोनिः सारताम् नत्रूपादेयतामासादयतीति व्याचक्ष
ते एतच्छ्रुत्वा न न श्यतिभाति पदार्थः संगतेनेति चाह
च्व मात् प्रतिसृष्टं वेदहस्त्रोव्याख्याक्रमस्य महत्स्व श्रोदर्शी ।
यितेश्रवस्ववादात् अयत्वं स्वशक्तिप्रचयोऽस्य विश्वम् ॥
यत्तेयापिवत्तत्स्य उकं सन्नेयत्थाशाक्रयेस्य जगत्कृ ।
त्स्नमित्यागायह हृत्शिवस्य विश्वं स्वशक्तिमयम् तथा

शि॰
सू॰
७९

स्यापि स्वस्यास्ते विदात्मनः शक्तेः प्रचयः क्रियाशक्तिस्फु
रणरूपो विकासो विश्वम् उक्तं श्रीशूरेनेति यतो न्तान
मंथेरविशेषं चवक्याख्यातम् नियतितानोसर्वे चाग्राणां
न्तेन्नैव प्रत्याने कालिकाक्रमेपि ननुरूपनपातानेवहि
नः प्रकाशाने तानाहूतेनार्थमन्नातानेरूपेतेनोनगते ॥
नहि तानाहूनेभावाः केनचिद्धिषयीकृतः तानेनदात्मनो
मामेनस्मारवसीयते प्रतिनास्तिविभागेन निषेधवि
धिर्योगतः तानात्मतानेयतिष्ठाभावानां भावनावला
त्युगपद्धेदनात्तानेयेषोरेकरूपतेति नकेवलस्व
स्थितिशायोनिजशक्तिविकासस्य विश्वयतकृत्पातिना

46

स्थितिलयैः स्वशक्तिप्रचयप्रसरत्वं वर्त्तते क्रियाशक्त्याभासित
स्य विश्वस्यानन्तस्य मात्रेयपतेकं त्रिकाले वहिर्भूत्वेनावभास
नरूपायाः स्थितिस्त्रिन्मय समाधौ विश्रान्त्यात्माचयोलयस्त
वेत्तावेनस्य स्वशक्तिप्रचयएव तत्रहेयस्याभासमानं विली
यमानं च निजसंवि[ ]त्त्यात्मकमेवान्यथान्यस्य संवेदनानुप हु
पत्तेः अतः एव श्रीकालिकाक्रमे अस्तिनास्तिविभागेवेत्या
दि स्थितिलयपरत्वेनोक्तम् तथा सर्वेषु देहितालेष्वेतानेव
सत्यात्मकम् ७:४श्पतिसत्तुकान्तास्मा जीवेवेव नेसेश्वयः ॥
ननेवेवस्तिस्थितिलयाव स्याखन्योन्यमेतावभासमयीपस्य
स्वरूपानन्यथानस्मायानमिन्याशंकांशन्त्यर्थमाह तत्स्वरूपा

शि॰ सू॰ ४१ ज्ञावच्छिन्नाः संवेदैर्भावात् तेषां सङ्ख्यादीनोश्ह्ज्ञावच्छि
न्नज्ञेनैपिनासियोगिनः संवेदैर्भावात् तैर्यच्चमत्कारात्मकवि
मर्शमयाउपलब्धृतोत्त्रिरासस्य तन्नेनतन्निराशेकस्यचिद
47 प्यप्रकाशनात् यदुक्तं तत्रैव नाशेविद्याश्रेपचस्य स्वभावो
नविनश्यति उत्पत्तिध्वंसविरहात् स्मात्राशेन न कालवः यं
नोत्तियासमुत्पत्तिधेसाभ्यागुपवद्येते यत्स्वभावेन नो नष्टं
नत्नेष्टकथमुच्यते इति एतेर्वसंदे श्रवस्याप्रगलेचाद्यका
र्यकन्दत्वशाश्वितत्वम कार्यतातत्यितीतत्रकनष्टत्वेऽतरात्त्य
म् तथा कार्यत्वात्: प्रयते यः केवलेसाग्रलभ्यते तस्मिन्नुमे
विलझ्रोसखीत्वबुधः प्रतिपद्यते ननयोनत्वेत्वोभावः सर्व

तत्त्वगुणस्यसरूपम् तस्यलोपःकराविस्यादस्यस्यात्तुपलंभ
नात् स्मृतेनोक्तम् ग्रस्ययोगिनःसुखासुखयोर्वेद्विमेनत
म् वेदस्पर्शनातयोःसुखदुःखयोर्वेद्विविनीतात्विवरिद्
नाभूरवृपत्तया मतनेसेवेदनम् नतलौकिकवेदद्देनासं
स्पर्शेतेनास्यादिस्वशक्तिस्वयोस्यविस्वामिसुकृतस्तार्थेनो॰
न्यासर्वेमद्रेनोच्छादितत्वेनस्फुरति ननुनिपुणेसुखदुःखा
दीन्येवेपरमेतत् योगीहिप्रशांतत्वेधेहकस्मात्स्वभावःक॰
थसुखदुःखाभ्यास्पृश्यते नघावच्छीप्रत्यभिन्नयात् ग्राहक
भूमिकेतिलीनेतोवात्सल्वप्रमात्रदशाप्रपत्तानातत्त्वेहेतुप
स्यापितसुखदुःखसामान्याकारेपिनसुखदुःखादि नेषोतोन्य

सि॰
सू॰
५८
५८

शून्यपदका सुखादिरहितैवैकल्यात् सहजानन्दाविर्भावस्व
न्तरास्मादित्युक्तम् शून्यपदं न दुःखेन सुखेयत्र न ग्राह्यग्रा
हकौ न च न चास्ति मूढभावोपि न रक्तियरमार्थतत्त्वमिति संदे
विशेषितम् यत्त्वोज्ञोत्तीर्ण्णपुरुषकश्माहभाव स्वयोगिनो
नोन्तः सुखदुःखैः स्पर्शौनपरा सो तदिद युक्तमस्तुकेवली स
र्व्वो सुखदुःखोऽभावो विशेषेणायुक्तः संस्कारमात्रेणापि ग्रेनदु
सेस्पृष्टः केवली केवलविद्यामात्रश्मान्नतात्रूपंचम नदुक्तं
श्रीकालिकाक्रमे सुखदुःखादिविज्ञानविकल्पनलुकालि
तश्च भिन्नाद्वैतमहामोहयोगे योगफलं लभेदितित्तुशास्त्रेष्वव॰
रूपमालोपलयाविशेषयोनकः पञ्चग्रहस्तृत्यगतो प्यनेत्त

गापितया पराह मोहयतिसंहतस्तुकर्मात्मा मोहेनात्मा
नेन यतिसंहतस्तदेकत्वतस्तत एव सम्बद्धः ॥ बोधाग्रोपायः ८
स पुनः कर्मात्मा त्रिसंशुभाशुभकलंकितः तद्भक्तेनैव
परविद्याहृतनत्वाविकल्पविधियोगतः शिवादीनेवजाति
निसङ्गभावयनेवविलान् ततः शुभाशुभाभावलक्ष्येनतद्ध
यत्नतः शुभेभ्यस्वभावेभ्यः परः ॥ बोधायनरति एव
मीहृशास्यापिकर्मात्मनोयत्नतर्गलमाहेशाक्रियानव
योतिमिश्रनसहनस्वानेत्र्ययोगाभवति ततोस्य भेदतिरस्का
रेसयौनरकमेवस शरीरयाल्लयहेनाभिमानात्मनः सक
लयलयाकलादिप्रमा[illegible]विनस्य भेदस्यतिरस्कारेस्थितस्या

सि॰
स॰
५५
५१

पि विद्धतस्वभावोऽस्मज्जनादृष्टस्तनेमति क्रमेणानेश्वरं
त्रेश्वरमेवमहेश्वरात्मकस्वमहात्म्यावाप्तौ सर्गान्तरक
र्मकत्वम् यथाभिलषितनिर्मेयनिर्माणत्वं भवति तथा
चक्रीस्वच्छन्दे त्रिगुणेनानन्तजेशेन स्वच्छन्दसदृशो भवेदिति
स्वच्छन्दसादृश्येण भेदतिरस्कारमस्याक्तो असावपि विलिङ्गे इदे
वानासिद्धदेशोरगेशिनाम् भवदानाव ह्रेनाचशापाव
ग्रहसाम्रेवन दर्पहरतिकालस्यपानपेढ्रयरानपीसक
म. तेचैतदंस्यासंभाव्यमानं कारणशक्तिः स्वनेत्रभवात
स्वनःस्वसाद्द्वेव्यात्रभवासंकल्पस्वभावाकरणशक्ति ल
न्तरसाधारणार्थनिर्माणत्वमात्मनः सिद्धमेव ग्रन्थेनैवाश

येनश्रीमत्सम्मितगणान् श्रुतपदवयष्याभीष्टसत्गुरुञ्जोवावभा
सनान् त्नानक्रियेस्फुटेपवसिद्धे सर्वस्यजीवनत्वस्मकम
नष्यासेभावायदिचैतन्नाप्याभिनिवेशोनविश्रुशातिनरा स
र्वसाधारणमभीष्टार्थानिमात्रत्वापिभवति नइकेनवगमे
यदातनेपिस्वव्यक्तस्वसामर्थ्यात्गलोन्बलाः भवेद्गच्छनताद् श्री।
नदारितारात्रिदीननता नदाचनेषांसंकल्पः केल्पपाद
पनोव्रजेदिति यतस्तुकारणशक्तिरारहोकान्तर्येन्मास्वा
नेष्यशक्तिरेवबोधरूपस्यप्रमातुः सारमनोमापाप्याक्रिपु
हृत्तिनननस्वरूपोत्रेजनाय विपरायन्तुणालनम् यथा८
लभावौनिजात्मनदमिथंगननरत्नकंखीभावनामयानो

शि. सू. ५. सृष्टिस्थितिलयपाशोत्कानाम् पादानामवस्थानाम् यदादिश
धानम् चिचमत्कृतत्वेनानंदघनेत्तर्यात्मं पदं मायापाशात्मकौ
दितमपि तत्तद्विषयोपभोगार्थव्यवसरेषु विशुद्धभासमानम् ते
नानंदघनसरेषु त्वलमोक्षाचितेनाप्यनुप्राणनमात्मनेनैवजी
50 वितेनापिजीवितस्याद्वेजनंकुर्यात् तदुक्तं श्रीविज्ञानभैरवे ऊ
र्ध्वस्थानुभवः नेराविकल्पोन्तक्रमगोचरा यावस्याभरिताका
राभैरवीभैरवात्मनः तद्वपुस्तत्वतोज्ञेयंविमलंविश्वपूरणमि
ब्य - त्याद्युपक्रम्य शक्तिः संगमसंक्षुब्धशक्त्यावेशावसानिकम्
यत्सुखं ब्रह्मतत्वस्य तत्सुखं स्वाक्यमुच्यते लेहनामंथनाकोटैः न्य
स्त्रीसुखस्यभरात्स्मृतेः शक्त्यभावेपिदेवेशिभवेदानंदसंप्लवः

आनंदेमग्नतिष्ठामिहृष्टेवागोचरेचिरात् आनंदरसकंदेनैधाः

त्मानंमयस्तलयीभवेत् जन्यपानहृतोल्लासरसानंदवि

जृंभणात् भावयेद्भैरवंभावंमहानंदमयोभवेत् गीतादि

विषयास्वादासमसौख्यैकतात्मनः योगिनस्तन्मयत्वेनमनो

रूढेस्तदात्मतेति आदिनाउपायप्रदर्शनेनप्रपंचितम् एतच्च

प्रतिकृद्धःप्रहृष्टोवाकिंकरोमीतिवामृशन् धावन्वायत्पदं

गच्छेत्तत्रस्पंदःप्रतिष्ठितइत्यादिनाप्रबुद्धःस्यादनावृतइत्यनेन

प्रदर्शितम् एतत्स्पंदनिर्णयेनिराकांक्षमेवनिर्णीतम् चि

द्घनत्वेपिनिस्तरंगजागरादौतदवस्थासुअनेनक्रमेणसं

वेदनगतादिमध्यांतेषुसृष्टिस्थितिसंहारानिरूपिततयाभंग्या

शि॰
सू॰
५१

51

निवृत्तिनिमित्तविशेषः एतत्तु विपरीतक्रमागमनेनोत्तरोत्तरं स्वात्मा
वेशभवनदशायामेवासाद्यते न तु पूर्वमिति चित्तस्थितिबहुशरीर
करणवासितु विपरीतक्रमागमनमिवेव यथा तत्तत्स्वरूपोयो
चित्तस्थितेनान्तर्येणानुगमनेन कथ्यते तथा शरीरकरणवास्य
भावात्मिका योगवहिर्भुवनतायामप्यन्तरविमर्शनावेशभवलात्क
मात्क्रमेणान्तरस्वभावात्मनात्मागमनेन कथ्यते यदुक्तं श्रीविज्ञा
नभैरवएव सर्वं जगत्स्वदेहं वा स्वानंदभरितं स्मरन् युगपत्स्वा
मृतेनैव परानंदमयोभवेत् एवं स्वानंदात्मस्वानन्तशक्तिः स
वदशास्वस्फुरीभूतासत् यदेहतिर्माणकारिणी भवति यदा
त्वायेमेव मान्तरीत्वर्योदशास्मात्वेनतन विशेषान्ति तदादेहादिष५८

मात्रताभावादस्पर्शमन्यतास्मकालत्वमलक्षणात् अभिला॰
षाद्वहिरंगतिसंवास्यस्य शक्तिचक्राधिष्ठितैः केषुकोत्तः कर
लवहिः कर्णत्मकात्रभूतेः सहसंवास्यतेषां नैयोन्यंतरे तीयते
इति संवास्यः कर्मात्मक्षपः पशुत्वस्याभिलाषाम लेत्वविनिश्चीव
क्षेत्रेकनीत्याश्रुलेमन्यतास्मका विद्याख्योलत्वमलक्षपारभिला
षाद्वेतोर्बहिरंगतिर्विषयोनुत्वत्वमेव भवति नत्वेतं शुत्वस्वरू
पावहितत्वंजानतिचित् यडंक्रकालिकाक्रमे यदविद्याहृततया
विकल्पविषियोगतः शिवादीनैव रूढिति समुद्रावयते खिला
त ततः शुभाशुभाभावालत्यतेतहशात्वतः अशुभेभ्यशुभोवभ्यः
पडंडः स्वंभ्रजायते अतएवोकल्पनोक्तृत्वाप्रच्यनेतरकादिषु लो

शि॰
सू॰
५२

52

स्यैः स्वैः षैश्च दृश्यैनैव लब्धो वृद्धिन्नायया मायामयैः सदाभावै
र्विषयापरिभुंजते मायामयीं तन्वं यान्ति नैनराः क्लेशाभाजनं
मिति यदा तत्परमेशा क्रियातनैव शोक्लिषितेनैष्टे स्वभावमेव
विस्मृयाति तदाभिलाषाभावान्नास्यव हिर्गतिर्निरोधित्वान्मायाय
नैवतिन्नमिन्याह तदा त्वदप्रमिनैस तत्त्वया जीवसंदृयः न
रिति सर्वैर्मिरिहेसैवेन्नान्मनितिर्यैपवेश्या दृदानहिमर्थानप
रा प्रमितिस्तविषयस्य योगितत्त्वस्य न दिव्याभिलाषसत्वया जीव
स्य संवाह्यात्मनः पंडुहुकम्पमारभावसत्वयः प्रपामश्लिष्ट
मारमयथैवस्फुरतीनर्थः यद्धकेनैव यथास्वमातुम्नान्भ्रो
स्वद्वेष्टैनैवपश्यति तथाभावन[illegible]यायोगी संसारेनैव पश्यतीति

१

प

तथाति रस्यसमरसहृत्नीःसंछिन्नपरमोतरम् विक्षायकल्पनाजाल
महेतेनपरापरम् यःस्वात्मनि रेतोनित्यंकालग्रासैकतत्परः कै
वल्यपरमात्पयोगीस्मृतिर्योलपदेलभेरिति केवल्यपरमाणिति ई
दियतन्मात्रादिभिरसंबाध्यः नेवंजीवसंत्तेयसत्यस्वदेहपातः॰ न्वे
मामेनचासोस्वमद्धदस्यापिदेहिनःसदैवदृश्यते तत्कथमथतदा
रूढःप्रमितिरित्याशंक्याह भूतकंचुकीतदाविज्ञोश्यःपतिसमः
परः तदस्पभिलाषदत्याजीवसंत्तेयपशुहकश्चमात्रनाभिमानवि
गलनेसत्यपिभूतकंचुकी शरीरारंभीतिभूतानि कंचुकमिव
व्यतिरिक्तंप्रावरणमिव तत्वहेतापरस्पर्शीतियस्य तथाभूतःस
विज्ञश्चोनिर्वाणभाग्यतोभूयोवाङ्कल्पनपतिसमश्छिद्दनपरमेश

सि॰
स॰
९९
83

रसरूपा विष्णुस्तनपत्रुयरः शूलः शारीरहत्रियत्नमिस्तकस्त्वार्थ
नीत्याद्दलकल्पेदेशादौ स्थितोपि न समाहत्तासंस्कारेणापि सद्दुः
नत्रकेश्रीकुलरन्नमासायाम् परागुहवरः सम्यक्रुकथयेन्नतं
भावः क्रमसेनैवकालेनयत्रतिष्ठतिकेवलम् किंचनेष्वकाला
नस्तुपरेन्नसलियः सुधीः तत्क्षणमात्रस्थितोयोगी सम्यक्कोभाहये
त्समाइति श्रीमृत्युजित्यपि निमेषोन्मेषमात्रेणतत्क्षणतुपलभ्य
ते तदैवकिलसिद्धोसौ न पुनर्जन्मचाप्नुयात् इति कुलसारेपि ॥
गृहीतं तत्समाहात्म्यं तानमात्रस्यसंहरति श्रीगोत्ररत्नसंशोभित
त्क्षणादेवगुच्यतइति नत्रुभ्वनकंचुकिनमप्यस्यकस्मान्नदैवनाति
वर्त्तत इत्याह नैसर्गिकः प्राणसंबंधः निसर्गात्स्वातंत्र्यात्मनः स्व

भगवद्यानेनैसर्गिकः प्राक्संबंधः संवित्किल भगवती विश्व
वैचित्र्यमयविभासयिषुः संकोचावभासपूर्वकम् संकुचद
रोचविश्वस्फुरत्तात्मकप्रमातृरूपग्राहकभूमिकोशिवाग्राह्य
रूपनगरावभासात्मनास्फुरतीति नैसर्गिकात्वाते प्राक्तनमयमड
ज्ञासितोस्याप्राक्संबंधः तथा चश्रीवाजसनेयायाम् यासाश
क्तिः परास्त्वसाव्यापिनीतिनिर्मलाशिवा यामेवक्रमस्यजननीप
रानंदाख्यनात्मिका महायोगेश्वरी चंडा सृष्टिसंहारकारिका वि
वहंति विविधं विश्वं बलात्कालेश्वकर्षतीति संवित्पव भगवत्याः
प्राक्क्रमेणनाडिच्चयवाहित्वमस्तयैवस्यान्मावास्थितातीताना॰
नागतवर्तमानरूपवाह्यकालोन्नासनविलापनकारित्वशंके

शि॰
सू॰
५८
54

तदंकेश्रीस्वस्तुदेपि आलः ध्यानमयः आलेविसर्गोहृदालेयति
निसमाहृदयेसंवो आलिनाशुद्धविस्थितइति आलस्यहृद्काल
स्तनः आलः स्वमहृदोहृल्लाकृतिनिवृत्तक्रनीत्याश्रीस्वहृदयमहा
रकत्वपआलमयत्वाद्विसर्गोस्यतनयाहृश्रिसंहारकारितत्वमभि
हितमितिशुक्रस्य नैसर्गिकः आलसंवेधइति अत्रएवमहृश्रीक
लेटेन आलत्यनिमित्तत्वाक्षेसोकेत्वविस्त्यालेयतिलनेनित्या
येतिनामत्वशुक्रस्य अतःस्थितेपिनैसर्गिके आलसंवेधेयत्र
लताहृदयेतनैरिकलाविशृषाद्यालेसलोकोजरइत्याह नासिको
तरमध्यसंस्थमाक्रिमत्र सत्यापमधोसोतुमेलतु सर्वनाशीवक्रस
धानहृपेतुसत्यापसत्यसोतुमेलतुहतिलवामसमध्यनाशीपदेश्रुया

नासिका नसनेकैकौटिल्येन वहन्तीति कृत्वा ऊर्द्ध्ववाहिनीत्या
लपाक्ति: न स्यात्त्रनतिम्यान्तरी संविन्नस्यान्तःपि मध्यसर्वान्तरतम
तया प्रधानम् न स्य हेवानि हवस्य परबोध स्वरूपिणः विमर्शःप
रमा शक्तिः सर्वतः तान धालिनीति श्रीकालिकाक्रमोक्तनीत्या
ग्रहिमर्शमयं रूपं तत्स्य यमादेन्तर्विभालन प्रकर्षाक्तिमशेष्याने
ग्रन्थे हि सर्वदर्शना त्मेदेशीयमानोतिर्तुस्यानः परः समाधिः तदु
क्तं श्रीविज्ञानभैरवे ग्राह्यग्राहकसंवित्तिः सामान्या सर्वदेहि
नाम् योगिनां तु विशेषोयं संबन्धे सावधानतेति एवमीदृशात्
स्वयोगफलेदर्पणस्य कारणमुपदेशति भूयः स्यात्त्वमीलनम्
येनस्यात्मनः स्वरूपाङ्कित्तिस्यास्य विश्वस्य भूयः पुनर्विगलित

षि॰
स्व॰
५५
55

भेदसंस्कारात्मना बाह्यत्वेन व्यतिमीलनम् येनन्याभि
मुखेन मीलनम् पुनरपि येनन्यात्मस्वस्वरूपोन्मीलनरूप
म् परयोगाभिनिविष्टस्य योगिनो भवति तदुक्तं श्रीस्वच्छन्दे
उन्मनापरतो देवि तत्रात्मानं नियोजयेत् तस्मिन्युक्तस्ततो
ध्यात्मानं न्मयस्तु प्रजायत इति तथा च तन्त्रेपि तोयच्छावं
क्रिर्निर्मलोतीव भास्वरः तद्भूयः प्रविशत्काष्ठं तथात्माध
नदुक्तः मलकर्मकलाद्यैस्तु निर्मुक्तो विगतक्लमः तव
स्यापि न बाध्येत यतोतीव सुनिर्मलः इति भूयस्त्वादिसं
भिद्यतेऽयमाशयः यद्विकल्पवनमस्य योगिनो नाम सर्वमपि
तत्स्वभावमेव केवलं मायापाशक्लिष्टस्यापि तत्सविकल्पस्य तोरा

स्याद्भासमानमपि नन्वायं मन्त्रवक्त्रहेतुमहत्त्वस्योक्तोपाय
प्रदर्शनक्रमेणानन्देवाभिव्यज्यत इति शिवम् ॥ इति श्री
शिवसूत्रविवृत्तावाणवोपायप्रकाशनन्नाम तृतीय उन्मेषः ॥
सेयमागमसंवादस्पष्टसंगतिसुन्दरा हृतिश्चैववरहस्यार्थे
शिवसूत्रेषु दर्शिता शिवरहस्यनिदर्शनसर्वस्वरत्नवनवाट
नसारसंमोःत्वलम् संक्रान्तिनोऽरस्ययं न भवच्छिदेऽस्तु दः ८
श्रिमो शिवसूत्रविमर्शिनीयं इयमरोचकिनोऽहचिवर्द्धनी
परिमतिं नतु तेपरमां मतेः रसनमात्रतन्मपवस्वधौतवदन्त
निजरागजनन्तमूर्तिभयापहत् देहप्राणसुखादिभिः परिमि
ताहन्तास्पदैः संवृतश्चितन्मोबितत्तेनिजेनसत्समहन्मोहेश्च

शि॰
सू॰
५६

56

वेसेननः सध्येवोपस्थाध्यविविच्यमभिनस्तन्यैनविंशोपमे
यः पुष्पेपरे पानस्तकाधिनः सातात्पुकः शिवः नरनतर
सांसरात्रिंविधलपुरे परेपरमशिवलंतिन्मालोक समो
हस्वनिर्भरे विहृयानशिवशोकंमसंवेहस्यसमुज्वले प्रसमवि
लसमनमधुमुलीनः सन्तुषवहाधिनन ॥ १ ॥ २ ॥ २ ॥ १ ॥
इति श्रीशिवसूत्रविमर्शिनी समाप्ता कृतिर्महामाहेश्वर
राजानकश्रीमदभिनवगुप्तपादपद्मोपजीविनो राजानक
श्रीखेमराजस्येति शिवम् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

जागा